

LASTENTARHANOPETTAJIEN KOKEMUKSIA TUNTEIDEN SIIRTYMISESTÄ PÄIVÄKOTITYÖSSÄ

Leena Engström
Opinnäytetyö, kevät 2012
Diakonia-ammattikorkeakoulu
Diak Etelä, Helsinki
Sosiaalialan koulutusohjelma
Sosiaali- ja kasvatustieteiden
suuntautumisvaihtoehto
Sosionomi (AMK) +
lastentarhanopettajan virka-
kelpoisuus

TIIVISTELMÄ

Engström, Leena.

Lastentarhanopettajien kokemuksia tunteiden siirtymisestä päiväkotityössä.

Diak Etelä, Helsinki, kevät 2012, 51 s., 4 liitettä.

Diakonia-ammattikorkeakoulu, Sosiaalialan koulutusohjelma, Sosiaali- ja kasvatustieteen suuntautumisvaihtoehto, sosionomi (AMK) + lastentarhanopettajan virkakelpoisuus.

Opinnäytetyössä tutkittiin lastentarhanopettajien kokemuksia omien tunteiden siirtymisestä päiväkotityössä. Teoriaosuus käsitteli päiväkodin varhaiskasvatusta ja lastentarhanopettajaa vuorovaikutuksen rakentajana.

Tutkimustapana oli laadullinen tutkimus. Aineisto kerättiin toteuttamalla avoin haastattelu neljälle lastentarhanopettajalle. Aineisto käsiteltiin teemoittelemalla.

Lastentarhanopettajien tunteissa tapahtui muutoksia työpäivän aikana. Muutoksia tunteissa tapahtui olosuhteiden tai toisten ihmisten vaikutuksesta. Lastentarhanopettajien tunteita siirtyi omien tunteiden voimistuessa. Tunteita siirtyi helpommin silloin, kun lastentarhanopettajat eivät olleet henkisesti läsnä. Tunteita ei siirtynyt, jos niihin oltiin tietoisesti kiinnitetty huomiota.

Lastentarhanopettajien kokemia tunteita siirtyi lapsiin silloin kun omia tunteita ilmaistiin tai omat tunteet ovat muuten havaittavissa. Tunteita siirtyi lisäksi oman sanallisen toiminnan kautta sekä päiväkodin arjen tilanteissa.

Lastentarhanopettajan omat tunnetilat ja läsnäolo välittyivät helposti päiväkotityössä lapsiin ja toisiin työntekijöihin. Tunteita ei automaattisesti siirtynyt.

Asiasanat: vuorovaikutus, tunteet, läsnäolo, havainnot, lastentarhanopettaja

ABSTRACT

Engström, Leena

Daycare teachers' experiences of emotion transitions in daycare.

51p., 4 appendices. Language: Finnish. Helsinki, Spring 2012.

Diaconia University of Applied Sciences. Degree Programme in Social Services, Option in Social Services and Education. Degree: Bachelor of Social Services.

The aim of the study was to investigate daycare teachers' experiences of emotion transitions. The theory consists of early childhood education and the daycare teachers' role in it.

The thesis was a qualitative survey. Open interviews were conducted with four daycare teachers.

There were changes in the emotions of the kindergarten teachers during the day. The changes in the daily routines and other employees affected most the teachers' emotions. Emotions transferred most when the kindergarten teachers experienced strong emotions themselves or when they did not pay attention to emotions.

Emotions shifted from teachers to children when emotions of the teacher were shown or seen. Emotions transferred verbally and in the way the daily routines were carried out.

The teachers experienced that their feelings and the presence were easily shifted to the children and other daycare workers. However, emotions were not automatically shifted.

Keywords: interaction, emotions, presence, perceptions, daycare teacher

SISÄLLYS

JOHDANTO	5
1 VUOROVAIKUTUS LAPSEN KEHITYKSESSÄ.....	7
1.1 Lapsi oppii ja ymmärtää vuorovaikutuksen monetkin muodot	7
1.2 Vuorovaikutus vaikuttaa lapseen.....	8
2 PÄIVÄKOTIYMPÄRISTÖ VUOROVAIKUTUKSEN RAKENTAJANA.....	12
2.1 Vuorovaikutus varhaiskasvatuksen keskiössä.....	12
2.2 Varhaiskasvattaja vuorovaikuttajana ja lapsen viestien tunnistajana	14
2.3 Tietoinen psyykinen läsnäolo.....	16
2.4 Varhaiskasvattaja omien vuorovaikutustaitojen kehittäjänä.....	18
3 TUNTEET VUOROVAIKUTUKSESSA	20
3.1 Tunteet ovat osa vuorovaikutusta.....	20
3.2 Hermostolliset järjestelmät tunteiden ja oppimisen taustalla	21
4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN.....	23
4.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset	23
4.2 Aineiston keruu.....	24
4.3 Tutkimusaineiston käsittely.....	26
5 TUTKIMUKSEN TULOKSET	28
5.1 Tunteiden siirtyminen ja muuttuminen työssä.....	28
5.2 Tunteiden siirtymisen ja muuttumisen vaikutukset lapsiin	29
5.3 Haastateltavien kokemus lapsista havaintojen tekijänä.....	30
6 TULOSTEN POHDINTA	32
7 POHDINTA	37
LÄHTEET	41
LIITE 1: Tunteiden siirtyminen ja muuttuminen	48
LIITE 2: Omien tunteiden vaikutus lapsiin.....	49
LIITE 3: Yhteenvedo lapsiin vaikuttavista asioista	50
LIITE 4: Omien tunteiden siirtyminen lapsiin.....	51

JOHDANTO

Kiinnostus tutkia lastentarhanopettajien kokemusten tunteiden siirtymisestä työssään sai alkunsa tunnetun kriisi- ja traumapsykologin Eija Palosaaren Helsingin seurakuntayhtymän tiloissa pidetystä luennosta traumasta ja keho touku-kuussa 2011. Palosaari kertoi työstään kriisin kokeneiden ihmisten kanssa ja tässä vuorovaikutustilanteessa tapahtuvasta peili-efektistä työntekijän ja asiakkaan välillä. Palosaari kuvasi peili-efektissä tapahtuvan tunteiden siirtoa ja heijastusta työntekijän ja asiakkaan välillä. Itselleni asia oli täysin uusi, mutta ajatus tuntui diakoniatyöstä kertyneen kokemukseni mukaan täysin ymmärrettävältä. Tämä ajatus peili-efektistä jäi mieleeni pitkäksi aikaa ja sai minut pohtimaan kaikkea sitä, mikä minusta työntekijänä näkyy ja siirtyy asiakastilanteissa.

Kiinnostukseni sanattomaan viestintään, niin tietoiseen kuin tiedostamattomaan syveni tuosta luennosta alkaen ja näin siitä vähitellen muodostui opinnäytetyöni aihe. Halusin selvittää, mitä työntekijässä tapahtuu tunteiden tasolla varhaiskasvatuksen vuorovaikutustilanteissa. Lastentarhanopettajan kelpoisuutta opiskelevana, minua kiinnosti erityisesti lastentarhanopettajien havainnot tunteista. Löytyisikö jotain, minkä työntekijät itse tunnistaisivat siirtyvän itsestään eteenpäin? Kiinnostavana pidin asiaa myös sikäli, että omien tunteiden kokemukseen ja tiedostamiseen voisi ainakin osittain itse vaikuttaa. Lastentarhanopettajien tai päiväkodissa työskentelevien lisäksi, tämä aihe tarjoaa myös muille vuorovaikutustyötä tekeville mahdollisuuden kehittää ja pohtia omaa työtapaansa.

Työtä tehdessäni olen koko ajan yrittänyt rajata aihetta keskittyen vain varhaiskasvatukseen ja siinä tapahtuvaan vuorovaikutukseen tunteiden esiintymisen osalta. Varhaiskasvatuksen vuorovaikutusta on aiemmin tutkittu, mutta aihetta ei ole laajemmin käsitelty varsinaisesti tunteiden siirtymisen tai muuttumisen näkökulmasta. Tunteiden siirtymiseen tai sen kokemukseen liittyvää aineistoa sen sijaan oli löydettävissä vähän, erityisesti kun olin rajannut aiheen tarkastelukohtaksi varhaiskasvatuksen, varhaiskasvattajan ja tunteet.

Käytän lastentarhanopettajasta välillä myös termiä varhaiskasvattaja. Sanallista ja kielellistä käsitettä käytän synonyymeina samoin kuin termejä sanaton ja ei-kielellinen. Opinnäytetyöni teoriaosuudessa käsittelen varhaiskasvatusta, päiväkotiympäristöä ja lastentarhanopettajaa sen osana. Tästä näkökulmasta tarkastelen työssäni vuorovaikutuksen osa-alueita sekä tunteita osana vuorovaikutusta. Tutkimuksellisessa osuudessa käsittelen kvalitatiivisen avoimen haastattelun tuloksia lastentarhanopettajien havainnoista tunteiden siirtymisestä työssä sekä heidän havaintojaan tunteiden siirtymisen vaikutuksesta lapsiin.

1 VUOROVAIKUTUS LAPSEN KEHITYKSESSÄ

1.1 Lapsi oppii ja ymmärtää vuorovaikutuksen monetkin muodot

Vuorovaikutuksen muodot jakaantuvat sanalliseen ja sanattomaan viestintään. Nämä viestintämuodot voivat olla samansuuntaisia tai ristiriidassa keskenään. Mikäli sanallinen ja sanaton viestintä kertovat eri viestiä, on sanaton se mitä uskotaan vahvemmin. Viestinnässä äänensävy paljastaa puhujan syvimät tunteet ja paljastaa siten varhaiskasvatuksessakin tunteet työtä ja lasta kohtaan. (Koivunen 2009, 47-48.) Nämä vuorovaikutuksessa vaikuttavat tekijät eivät vaikuta vain aikuisiin, vaan myös lapseen. Pienellä lapsellakin on jo syntymävalmiutena taidot vuorovaikutukseen. (Räihä 2004, 125-130.) Siksi lapsi kykeneekin aistimaan ilmapiiriä, sen myönteisyyttä ja turvallisuutta äänensävyistä sekä muista tekemistään havainnoista (Järvinen & Laine & Hellman-Suominen 2009, 50). Näin lapsi on jo kykenevä tulkitsemaan ympäristönsä tunnekieltä vaikka taidot eritellä ja käsitellä omia ja toisen tunteita eivät olekaan vielä kehittyneet. Lapseen vaikuttavat kuitenkin ne tavat jolla aikuinen häntä kohtaa, huomioi ja vastaa hänen tarpeisiinsa. (Mikkola & Nivalainen 2009, 20.) Lapsi vaitoaakin vuorovaikutuksessa herkästi aikuisen suhtautumisen itseensä (Heinämäki 2004, 67-68).

Pieni lapsi on vuorovaikutuksessa ilman sanoja ja ilmaisee itseään ei-kielellisesti. Kun puhumisen taitoa ei vielä ole, on muiden vuorovaikutustapojen osuus sitäkin suurempi. Pieni lapsi onkin vuorovaikutuksessa koko kehollaan. (Reunamo 2007, 92.) Jokimiehen ja Lahtiperän (2006, 61-62) mukaan nämä ei-kielelliset viestit tunteiden ja ajatusten välittäjänä ovatkin pienellä lapsella kaikkein merkittävimmät ja siten pienen lapsen ominta viestimistapaa ovat niin äänitely, kehon käyttö liikkein, kosketus, ilmeet, eleet kuin katseet. Sajaniemi (2006, 91-92) korostaa kosketuksen olevan ei-kielellisistä vuorovaikutustavoista lapselle kaikkein merkittävin ja mainitsee useiden tutkimuksienkin mukaan sen vaikuttavan myönteisesti lapsen kasvuun ja kehitykseen sekä käyttäytymisen säätelyyn. Lapsi muodostaakin kosketuksellisissa vuorovaikutustilanteissa samalla

käsitystä itsestään (Järvinen ym. 2009, 43). Kosketuksella voidaankin lasta kuormittavissa tilanteissa rakentaa ja tukea lasta emotionaalisesti, sillä ihon kautta saadut aistimukset kuten silittäminen ja sylissä pitäminen sekä rakentavat että vahvistavat lapsen turvallisuuden tunnetta vaikkapa päivähoitoon jäätessä. (Koivunen 2009, 140.) Aivan pienelle vauvalle hoitajan läheisyys ja vuorovaikutus jo sinänsä saa vauvan rauhoittumaan ja rentoutumaan. Kuitenkin, hoitajan on oltava itse rauhoittunut voidakseen rauhoittaa esimerkiksi hätäännyttä tai itkuista lasta. Vaikka vauvat eivät kykenekään vielä puhumaan, ne ovat jo äärettömän herkkiä lukemaan kosketuksen viestiä. (Morris 1998, 59.)

1.2 Vuorovaikutus vaikuttaa lapseen

Kehittyvä lapsi tarvitsee vuorovaikutusta keskushermoston toimintojen kehittymiseen. Puutteet tällä osa-alueella voivat aiheuttaa peruttamattomiakin haittoja niin kognitiiviselle, sosiaaliselle kuin emotionaaliselle kehitykselle. Varhaisilla kokemuksilla onkin edessä olevan elämän kannalta suurempi merkitys kuin myöhemmillä kokemuksilla. (Sajaniemi 2006, 83-90.) Yksin vuorovaikutus ei ole kehittymisen kannalta ainoa ratkaiseva tekijä, vaan myös vuorovaikutussuhde ja sen laatu ovat merkittäviä. Nämä toimivat pohjana kiintymyssuhteen rakentumiselle. Kiintymyssuhde taas on pohjana kaikelle myöhemmälle elämälle ja ihmissuhteille. Lisäksi se vaikuttaa stressinsietokykyyn, emotionaaliseen kehittymiseen ja luo perustaa mielenterveydelle. (Kaskela & Kekkonen 2006, 76.) Kuitenkaan varhaiset kiintymyssuhteet eivät yksin ratkaise minäkuvan ja vuorovaikutussuhteiden rakentumista. Siihen vaikuttavat lisäksi temperamentti ja myöhemmät ihmissuhteet sekä vuorovaikutuskokemukset. (Launonen 2007, 19.) Lapsen ja hoitajan välisen vuorovaikutussuhteen kehittymiseen vaikuttavat merkittävästi tunteet ja niiden ilmaiseminen. Tämän syntyneen vuorovaikutuksen ja tunneviestien pohjalle lapsi rakentaa ymmärryksensä itsestään ja toisista. (Nummenmaa 2010, 166.) Vuoropuhelut ovatkin tärkeitä jo vauva-aikana, vaikkei vauvalla vielä olekaan sanallista kieltä jolla kommunikoida. Vauva kuitenkin oppii reagoimaan puheeseen käyttäytymisellään, merkeillä, katseilla ja eleillä. (Einon 1999, 156-158.)

Lapsen kasvaessa hoivatoimet eivät riitä yksin vuorovaikutukseen vaan kasvojen merkitys kasvaa lapsen saadessa niiden kautta vastinetta pyyntöihinsä (Sajaniemi 2006, 83-90). Nummenmaa (2010, 171) viittaa myös tutkimuksiin, joissa on todettu vauvojen katselevan mieluummin kasvoja jotka ovat häneen päin kuin pois päin. Tämä kertoo kyvystä tunnistaa katsekontakti sekä pyrkiä vuorovaikutukseen. Mitä pienempi lapsi on, sitä suurempi merkitys katsekontaktilla onkin hänelle (Koivunen 2009, 47-48). Päivähoidossa vuorovaikutustilanteissa ilmeet, eleet, kosketus, katseet ja puheet tuovat lapselle päivähoiton maailman eläväksi. Pelkästään hymyllä on lapselle erityisen vahva tunnesuhdetta vahvistava vaikutus. Hymyn viesti onkin vahva ja selkeästi tunnistettavissa. (Munter 2002, 42, 48.)

Kasvatus vaikuttaa suoraan siihen, kuinka lapsi oppii itse toimimaan vuorovaikutustilanteissa (Koivunen 2009, 138). Oppiakseen sosiaalisia taitoja lapsi tarvitsee esikuvia, tasapainoisen tunneilmapiirin ja pysyvät ihmissuhteet (Järvinen ym. 2009, 162). Aikuinen onkin mallina lapselle myös vuorovaikutuksen opettelussa ja tunteiden ilmaisussa. Varhaiskasvattajan oma toiminta vaikuttaa lasten käyttäytymiseen niin myönteisesti kuin kielteisesti. (Koivunen 2009, 122.) Kasvattajan reagoinnilla ja hänen asioille antamallaan merkityksellä on vaikutusta lapsen toimintaan vastaavissa tilanteissa (Niikko 2003, 105) sillä lapsi oppii ympäristöstään hyvät tavat ja käyttäytymisen (Järvinen ym. 2009, 81). Nummenmaa (2010, 177) viittaa tutkimuksiin, joissa on todettu varhaisen sosiaalisen kehityksen liittyvän läheisyyteen ja sosiaaliseen vuorovaikutukseen. Vuorovaikutuksella on kaiken kaikkiaan valtavan suuri merkitys, sillä vuorovaikutussuhteet muiden kanssa vaikuttavat lapsen minäkäsitykseen ja itsetuntoonkin (Heinämäki 2004, 67-68). Hujala, Puroila, Parrila ja Nivala (2007, 165-166) mainitsevat tutkimuksia joissa aikuisen ja lapsen vuorovaikutuksen, tunteiden näyttämisen, vuorovaikutuksen ja reagoitiherkkyden on nähty olevan pohjalla erityisesti älyllisessä ja kielellisessä kehityksessä. Merkittävintä tässä on aikuisen rooli ja toiminta sekä suhtautumistapa lapseen.

Lapset ovat loistavia oppijia ja oppivat helposti sen, mitä heille opetetaan. Loistava oppimiskyky mahdollistaa myös niiden asioiden omaksumisen, mitä heidän ei haluaisi osaavan. Leikeissä lapsi saattaa toistaa samoja sanoja ja äänensä-

vyjä kuin vanhempansa. Äänensävyt ja niiden kautta tulevat viestit siirtyvätkin samoin mallioppimisen kautta. Lapsen oppiminen tapahtuu tottumisen, seuraamisen, ennakoinnin, jäljittelyn ja oman harjoittelun myötä (Einon 1999, 118-119, 128.) Jo muutaman viikon ikäisinä vauvoilla on kyky vastata samoilla ilmeillä, joita aikuinen hänelle näyttää. Jo varhaisessa vaiheessa pieni lapsi kykenee muuttamaan ilmeitään ja olemaan siten vuorovaikutuksessa. (Nummenmaa 2010, 167; Einon 1999, 118-119.) Yhtä lailla kuin muutkin vuorovaikutustaidot, myös tunteita opitaan ja niihin liittyvä jäljittely kasvaa vähitellen lapsen kasvaessa (Siren-Tiusanen 2002, 28-30).

Koti sekä lapsen mahdollinen hoitopaikka ovat se ydinympäristö joka rakentaa lapsen kehitystä (Jakkula 2008, 35). Pienellä lapsella on toki jo syntymävalmiutena taidot vuorovaikutukseen. Lapsen varhainen vuorovaikutus alkaa sikiöaikana ja siihen vaikuttavat myös vanhempien väliset suhteet. (Räihä 2004, 125-130.) Vanhempien kokemat tunteet vaikuttavat ja heijastuvat lapseen ja hänen kokemusmaailmaansa (Kaskela & Kekkonen 2006, 76-77). Lapsi kantaakin mukanaan perheen vuorovaikutustapaa ja niitä kokemuksia, joita on kohdannut. Kaila (2011) tutki pro gradu- työssään tunteiden siirtymisen kokemusta vanhemmalta lapseen. Tutkimusjoukko koostui 152 lapsesta ja heidän vanhemmistaan. Tutkimuksessa ei havaittu vanhemmalta lapselle tai lapselta vanhemmalle siirtyvissä tunteiden olevan kumpaakaan suuntaan tilastollisesti merkittävä. Sen sijaan äidin negatiivisten ja isän positiivisten tunteiden havaittiin siirtyvän pojille todennäköisemmin kuin tytöille. Joskus perheen vuorovaikutus saattaa olla häiriintynyt, mikä luonnollisesti osaltaan vaikuttaa lapseen (Räihä 2004, 130-131). Lapsella voi esimerkiksi olla jo päivähoitoon tullessaan aikaisempien kokemusten pohjalta niin huono itsetunto, ettei hän usko aikuisen kehujen olevan totta (Koivunen 2009, 38-39).

Päivähoitoon tullessaan lapsi on siis ollut jo kauan vuorovaikutuksessa (Sinkkonen & Suhonen 2006, 120-125). Päivähoidossa olevasta aikuisesta tulee merkittävä, toissijaisen kiintymyssuhteen kohde. Tämä suhde varhaiskasvattajaan vaikuttaa olennaisesti päivähoitoon sopeutumiseen. (Sinkkonen & Suhonen 2006, 120-125.) Nummenmaa ja Karila (2011, 17) viittaavat myös tutkimukseen,

jossa äidin ja hoitajan välisellä vuorovaikutuksella on todettu olevan yhteyksiä hoitajan ja lapsen väliseen vuorovaikutukseen.

2 PÄIVÄKOTIYMPÄRISTÖ VUOROVAIKUTUKSEN RAKENTAJANA

2.1 Vuorovaikutus varhaiskasvatuksen keskiössä

Tämän päivän lapset joutuvat kilpailemaan vanhempiansa huomiosta ja läsnä olostsa. Varsin monen lapsen vanhempi tai vanhemmat rakentavat työuraa ja lisäksi parisuhteet sekä sosiaaliset verkostot ovat muutoksessa ja sitä kautta myös lapsen arki täynnä muutoksia ja vaihdoksia (Mikkola & Nivalainen 2009, 15). Suurin osa suomalaisista lapsista aloittaa päivähoidon viimeistään kolmen vuoden iässä, osa jo vuoden ikäisenä. Maassamme on tavallista, että alle kouluikäisten vanhemmat ovat kokopäivätyössä, jolloin hoitopäivät venyvät helposti pitkiksikin. (Kalland 2011, 147-148.) Päivähoidon varhaiskasvatuksella on jo näiden tekijöiden vuoksi keskeinen merkitys siellä olevalle lapselle (Heinämäki 2004, 67-68).

Laki lasten päivähoidosta (1973) määrittelee seitsemän kasvatustavoitetta, joista sosiaalisissa tavoitteissa nimetään oppimistavoitteiksi hyvät käytöstavat, sosiaalinen kanssakäyminen sekä emotionaalisissa tavoitteissa myönteisen minäkäsityksen syntyminen ja kehittyminen, tunteiden ilmaisu ja hallinta sekä itsetunnon, tunne-elämän ja avoimuuden sekä myötätunnon kehittyminen ja vahvistuminen. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2009, 15) nimetään tärkeimmäksi tavoitteeksi varhaiskasvatuksessa hyvinvoiva lapsi. Hyvinvoinnin toteutuminen edellyttää terveydestä ja perustarpeista huolehtimista, mutta myös lapsen kokemusta arvostetuksi, kuulluksi ja nähdyksi tulemisesta. Tällöin lapsi hyväksytään omana itsenään ja hän saa vahvistusta terveelle itsetunnolle. Niikko (2003, 104) muistuttaa, että varhaiskasvatuksessa itse lapsi nähdään aktiivisena, itsenäisenä, voimavaroja omaavana ja sosiaalisena toimijana. Päivähoitolain sekä varhaiskasvatussuunnitelmien tavoitteet ja lapsen yksilöllinen huomiointi hänen perusluonteensa mukaisesti sekä hänelle sopivan lähestymistavan mukaan onkin ytimeltään lapsilähtöisyyttä (Tiusanen 2008, 79).

Varhaiskasvatus on vuorovaikutustyötä ja se on työväline (Järvinen ym. 2009, 159) ja kasvatusvuorovaikutus onkin varhaiskasvatuksen ydintä (Nummenmaa

& Karila 2011, 102). Hyvä varhaiskasvatus vahvistaa lapsen minäkäsitystä ja vuorovaikutustaitoja. Mitä pienempi lapsi on kyseessä, sitä merkittävämpi osa vuorovaikutuksesta tapahtuu hoitotilanteissa. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2009, 16.) Pienelle lapselle hoitopäivän arkiset tapahtumat rutiineineen ja hoivatoimineen ovatkin omiaan vahvistamaan lapsen perustuvallisuutta, tunnetta minuudesta ja olemassaolosta (Munter 2002, 36). Varhaiskasvatuksen vuorovaikutustilanteissa lapsen kannalta tärkeitä tekijöitä ovat pysyvyys ja jatkuvuus, ennakointi, yhteisen rytmin löytyminen ja toistuvuus, kokemus viestien oikein ymmärtämisestä, ympäristön jäsentäminen, turvallisuudesta huolehtiminen, aikuisen sensitiivisyys ja fyysinen läheisyys, sekä temperamentin huomiointi (Räihä 2004, 132-135).

Päivähoitoa ajatellen mahdollisia lapsen psyykkistä kehitystä haavoittavia tekijöitä voivat olla aikuisen mitätöivä asenne lasta kohtaan, huono kasvuympäristö ja stressitekijät, kuten liian suuri lapsiryhmä (Koivunen 2009, 114). Lastenpsykiatrian professori Tuula Tamminen on huolissaan päivähoidon tilasta ja erityisesti pienten lasten perushoivan heikkenemisestä. Vauvojen ja alle kolmivuotiaiden ryhmäkoot ovat hänestä liian suuria, aikuisia liian vähän ja vaihtuvuutta liikaa. Oikea-aikaiseen hoivaamiseen ei aina ole mahdollisuutta, jolloin lapset joutuvat säätelykykynsä rajoille. (Kalland 2011b, 287-289.) Holkeri-Rinkinen (2009, 216-219) kirjoittaa päiväkodin yhtenä haasteena aikuisen mahdollisuudet huomioida lasta isoissa ryhmissä. Tutkimuksessa lapset jäivät välillä vaille huomiota omista vuorovaikutusaloitteistaan huolimatta. Holkeri-Rinkinen toteaa, ettei lapsiryhmän koko ole ainoa syy lapsen vaikeuksissa saada aikuisen huomiota itselleen. Myös päiväkodin arjen rytmi ja siirtymiset voivat olla niin kiireisiä, ettei keskusteluihin lapsen kanssa sen takia ryhdytä. Kallandin (2011a, 149-157) mukaan lapsen hyvinvointiin ja vuorovaikutuksen laatuun vaikuttavia tekijöitä päivähoidossa ovat muun muassa ryhmäkoko ja henkilökunnan koulutus. Laadukas ja lapsen kehitystasoa huomioiva päivähoito vaikuttavat myönteisesti riskioloissakin elävien lasten kehitykseen. Päivähoidon kielteiset vaikutukset ulottuvat niinkin syväälle kuin minäkuvaan sekä sosiaalisiin ja kognitiivisiin taitoihin.

2.2 Varhaiskasvattaja vuorovaikuttajana ja lapsen viestien tunnistajana

Varhaiskasvattajalta edellytetään herkkyyttä ja kykyä reagoida lapsen tunteisiin ja tarpeisiin. Työntekijän sitoutuneisuus varhaiskasvatustyöhön näkyy herkkyytenä lapsen tunteille ja emotionaaliselle hyvinvoinnille. (Varhaiskasvatuksen perusteet 2009, 16-18.) Ammattitaitoinen varhaiskasvattaja välittää omalla toiminnallaan lapselle turvallisuuden kokemusta. Tämän mahdollistamiseksi kasvattajan onkin kiinnitettävä huomiota lapsen sanattomaan ja sanalliseen viestintään. Päivähoidossa tarvitaankin monipuolisia taitoja ja havaitsemisherkkyyttä yksilöllisten huomioimisten mahdollistamiseksi. (Järvinen ym. 2009, 160.) Erityisen paljon vaaditaan alle 3-vuotiaan hoidossa, jolloin on osattava kuunnella sanatonta tunteiden ja kehon kieltä (Siren-Tiusanen & Tiusanen 2002, 65). Lapsen ilmaisemien viestien tunnistaminen on varhaiskasvattajan tehtävää (Reunamo 2007, 91). Niikko viittaa (2008, 74-75) asiantuntijoihin, jotka korostavat hyvässä huolenpidossa toteutuvan läheisyyden, myötätunnon ja lämpimyyden ilmapiirin. Nämä luovat pohjaa lapsen tunteiden hyväksymiselle. Jollei kasvattajalla ole kykyä olla herkkänä lapsen tunteille ja reagoida niihin, on vaarana, että huolenpidosta tulee teknistä ja pinnallista.

Hoivan merkityksen ymmärtäminen on myös yksi lastentarhanopettajan asiantuntijuuden osa. Myös tunteiden tulkinta on yksi osa asiantuntijuutta, joka muodostuu vuorovaikutusosaamisesta niin lasten kuin aikuisten kanssa. Tämän osaamisen edellytyksenä on kyky olla herkkänä lapsen tarpeille ja kehitykselle. (Lastentarhanopettaja 2005.) Sensitiiviseen vuorovaikutukseen varhaiskasvatuksessa kuuluu lapsen tunteiden tulkinta ja siihen vastaaminen (Kaskela & Kekkonen 2006, 83). Emotionaalisesti positiivinen päiväkotitoiminta on oppimisen ja kaiken toiminnan kannalta paras mahdollinen lähtökohta (Hujala, Puroila, Parriola & Nivala 2007, 167).

Ronkainen & Ronkainen (2011, 43-44) tutkivat opinnäytetyössään lastentarhanopettajien kokemuksia oppimisympäristöstä lapsen kasvun ja kehityksen tukijana. He toteavat, että varhaiskasvattajan pedagoginen osaaminen on olennaista ja varhaiskasvattajan tulee olla herkkä lasten viesteille sekä havainnoida heitä tietoisesti. Koivunen (2009,33) tuo esiin, että varhaiskasvattaja voi kuitenkin

kin reagoida lapsen itkuunkin monin eri tavoin, esimerkiksi vähättelemällä, torjumalla tai lohduttamalla. Itku voi myös herättää varhaiskasvattajassa monenlaisia tunteita, ärtymystäkin, jota lapselta ei voi kuitenkaan salata lapselta. Koska työn keskiössä on lapsi ja hänen hoitamisensa, vaatii tähän keskittyminen varhaiskasvattajalta työssä omien tarpeiden sivuun laittamista (Lastentarhanopettajan ammattietiikka 2005). Tämän voi tulkita tarkoittavan myös omien tunteiden sivuun laittamista.

Kanniainen (2009, 55-57) havainnoi ja haastatteli lastentarhanopettajia heidän sanattomasta vuorovaikutuksestaan esiopetusryhmässä. Sanatonta viestintää ei esiopetusryhmäläisten kanssa käytetty niin paljon kuin pienempien kanssa. Haastatelluille katsekontakti, koskettaminen, ilmeet ja eleet olivat luontaisia ja tärkeitä. Kanniainen toteaa, ettei luonteeltaan tai viestintätavoiltaan etäisempi viestijä saa lapseen samanlaista yhteyttä kuin tilanteen mukaan toimiva ja viestintätapojaan mukauttamaan pystyvä sekä läsnä oleva työntekijä. Jokimies ja Lahtiperä (2006, 61-62) korostavat kasvattajan tärkeää roolia, sillä hänen on osattava aistia ja tunnistaa ryhmän ja yksittäisen lapsen tunneilmasto. Aikuisen tulee myös rohkaista lasta vuorovaikutukseen kunkin lapsen omilla mahdollisuuksilla.

Mikkola ja Nivalainen (2009, 15) toteavat, että päivähoitossa olevan lapsen tunteiden tunnistamisessa ja hänen kokonaisvaltaisessa kohtaamisensa tasossa ja syvyydessä on vaihtelua. Pahimmillaan varhaiskasvattaja voi heikoilla vuorovaikutustaidoillaan ja empatian puuttumisella lisätä erityisen tuen tarvetta päivähoitossa (Koivunen 2009, 50). Kortelainen (2007) tutki pro gradussaan päiväkodin vuorovaikutuksen esteitä sekä vuorovaikutusta edistäviä asioita. 10 lastentarhanopettajan haastattelututkimuksessa nousi esiin, että työntekijät omalla sanattomalla vuorovaikutuksellaan voivat kannustaa tai rajoittaa lasta vuorovaikutustilanteissa. Vuorovaikutuksen esteitä olivat työntekijän väsymys, turhautuneisuus, melu sekä aikuisten väliset keskustelut. Hujala ym. (2007, 55) tuovat kiinnostavasti esiin tutkimuksia, joissa osa varhaiskasvattajista osoittautui varsin aikuis- ja opettajakeskeisiksi käytännön tilanteissa, vaikka omasta mielestään olivat lapsilähtöisiä ja lapsikeskeisiä kasvatuskäsitteiltään.

Päiväkodin varhaiskasvatuksessa lasten kanssa aikuinen tarvitsee samoja vuorovaikutustaitoja kuin muidenkin kanssa; aktiivinen kuuntelu, kysymykset, huomioiminen ja sanattomienkin viestien tulkinta ovat avaimia vuorovaikutukseen (Nummenmaa & Karila 2011, 104-105). Aikuinen voi rakentaa vuorovaikutustilannetta tietoisesti keskittymällä kuuntelemaan, nyökyttelemällä ja luomalla kii-reettömän tilanteen. Aikuisten tunneviestin aistimisessa lapset ovat äärimmäisen herkkiä, ja siksi sanattomalla viestinnällä onkin tärkeä merkitys luottamuk-sen synnyttämisessä. Puhetta ja sanoja käyttämällä ilmaistaan tunteita. Sano- jen ja lauseiden tulkintaan vaikuttavat äänensävyt, ilmeet, eleet ja koko vuoro- vaikutustilanne. (Pärkö 2004, 211-215.) Varhaiskasvattajalla on monia mahdol- lisuuksia vahvistaa arjessa lapsen itsetuntoa ja vuorovaikutusta. Pienet tilanteet lasten kysymysten ja ajatuksien kautta mahdollistavat kohtaamisen ja aikuisen tarjoaman heijastuspinnan lapsen vuorovaikutukselle. (Hujala ym. 2007, 58.) Järvinen ym. (2009, 159- 160.) korostavat, että vuorovaikutustaidot lähtevät yksinkertaisista asioista. Vuorovaikutusta luodaan aktiivisella kuuntelulla eri ti- lanteissa, halulla ja kyvyllä olla psyykkisesti läsnä, vastavuoroisuudella sekä halulla ymmärtää ja arvostaa.

2.3 Tietoinen psyykinen läsnäolo

Päiväkodin hoivatilanteet haastavat varhaiskasvattajaa läsnäoloon, lapsen psyykkisten ja henkisten tarpeiden havaitsemiseen sekä tunteisiin eläytymiseen (Niikko 2008, 76). Työ päiväkodissa onkin kokonaisvaltaista suhteen luomista koskien niin perushoitoa, opetusta kuin psyykkisistä tarpeista huolehtimista. Lapsen kokonaisvaltaista huomioimista voi kuitenkin tehdä joko olemalla tai olematta psyykkisesti läsnä. Psyykinen läsnäolo vaikuttaa merkittävästi lapsen ja hoitajan väliseen suhteeseen, sen luomiseen ja ylläpitämiseen sitä vahvista- vasti tai heikentävästi. (Kivijärvi & Keskinen 1999, 52.) Parhaimmillaan päivä- hoidon tavoitteena olevan lapsen yksilöllisiin tarpeisiin ja tunteisiin vastaaminen sekä kasvun ja hyvinvoinnin tukeminen muodostuu aidosti läsnä olevaksi ja kohtaavaksi vuorovaikutustilanteeksi, jossa työntekijä on kiinnostunut lapsesta ja siitä millainen hän on ja mistä pitää. Halu ja kyky olla psyykkisesti läsnä ovat- kin perusedellytyksiä kohtaavalle vuorovaikutukselle. (Järvinen ym. 2009, 152,

159-160). Tärkeintä ei siis Mikkolan ja Nivalaisen (2009, 33) mukaan olekaan se onko lapsi syönyt, askarrellut tai kuinka päivän rutiinit ovat sujuneet, vaan se, onko lapselle tullut kokemus, että hän on tullut aidosti kohdatuksi.

Psyykkinen läsnäolo näkyy ulospäin sanattomasti ja sanallisesti. Fyysinen ja psyykkinen läsnäolo päiväkodin arjessa, eleet, ilmeet sekä puheen sävyt heijastavat psyykkistä läsnäoloa. Läsnäolo ilmenee puheessa sen sävyjen vaihteluina ja relevanttina keskusteluna. (Kivijärvi & Keskinen 1999, 55.) Keskustelujen sisällöillä ja pienilläkin nyansseilla välitetään tietoa aikuisen suhtautumisesta asioihin ja niiden merkityksistä. Keskustelun mahdollistuminen edellyttääkin varhaiskasvattajalta kykyä eläytyä lasten maailmaan ja olla tietoisesti läsnä lasta arvostaen. (Nummenmaa & Karila 2011, 103.) Kuuntelu on yksi osa keskustelua ja vuorovaikutusta. Stenius (2006, 48-49) on jakanut kuuntelun kolmeen muotoon: ei-kohtaavaan kuunteluun, tarkkaavaiseen kuunteluun ja kohtaavaan kuunteluun. Stenius toteaa, että negatiivisia tilanteita päivähoitossa voi vähentää tasa-arvoisella ja kohtaavalla kuuntelulla. Koivunen (2009, 71) toteaa intensiivisen läsnäolon, vuorovaikutustaitojen sekä kyvyn aistia lasten tarpeita vaikuttavan lapsiryhmän hallintaan.

Aikuisen roolin ja tärkeimmän tehtävän päiväkodissa Strandell (1995, 184) näkee läsnä olevuutena. Ammatillisesta näkökulmasta katsoen tietoinen läsnäolo vuorovaikutuksessa onkin oleellinen taito (Nummenmaa & Karila 2011, 46). Erietyisesti pienten, alle kolmivuotiaiden päivähoito, vaatii fyysistä ja psyykkistä läsnäoloa sataprosenttisesti (Siren-Tiusanen 2002, 26). Kallandin mukaan läsnä oleva kohtaaminen ei kuitenkaan aina toteudu. Lapselle välittäminen ilmenee konkreettisesti läsnäolossa ja siksi aikuisen saatavilla olo onkin lapsen kehitykselle välttämätöntä. (Kalland 2011b, 287-289.) Lapsilähtöisessä ja emotionaalista tukea antavassa kasvatuksessa aikuiset keskustelevat päivittäin lapsen kanssa, ovat aidosti läsnä, kuuntelevat kiinnostuneesti, ottavat lapsen mielipiteen huomioon ja rohkaisevat lasta kertomaan ajatuksiaan (Järvinen ym. 2009, 36). Päiväkodin kasvattajayhteisönä on oltava myös empaattinen ja vahvistettava siten lapsen emotionaalista ja sosiaalista hyvinvointia (Parasta aikaa 2006). Varhaiskasvattajan työtavassa voidaan osin Nummenmaan ja Karilan

(2011,111) mukaan nähdä viitteitä koko työyhteisön kasvatus-, toiminta- ja keskustelukulttuurista, jossa päiväkodin arvot näkyvät toiminnassa.

2.4 Varhaiskasvattaja omien vuorovaikutustaitojen kehittäjänä

Nummenmaa ja Karila (2011, 18-19) kirjoittavat kasvatusvuorovaikutuksesta, joka koostuu ajattelusta, tunteista ja toiminnasta. He painottavat kasvatuksen olevan nimenomaan tunnetyötä jossa myös kasvattajan omilla tunteilla, niiden tunnistamisella ja työstämisellä on tärkeä perusta. Koivunen (2009, 122, 129-136) toteaa työntekijän persoonan olevan ammatillisen pätevyyden lisäksi tärkeimpiä tekijöitä. Koska ihmissuhdetyötä tehdään omalla persoonalla, on oma jaksaminen ja hyvinvointi merkittävässä roolissa. Lastentarhanopettajan työssä keskeinen työväline on oma persoona, ja siten myös oman itsen hoitamisella, työvälineen kunnossapitamisellä, on merkitystä (Lastentarhanopettajan ammatitieteen 2005).

Jokimies ja Lahtiperä (2006, 59-69) puhuvat systeemiälystä varhaiskasvattajan mahdollisuutena ja työmenetelmänä. Systeemiälyn taustalla on ajatus eri asioiden välillä vallitsevista suhteista ja niiden muodostamista kehistä, joita päiväkodin työympäristössä muodostuu. Systeemiälykäs työntekijä hahmottaa vuorovaikutussuhteet laajoina kokonaisuuksina jotka koostuvat useista osista sisältäen myös itsensä kasvattajan. Oman kasvattajan roolin ja vuorovaikutustapojen pohtiminen on myös systeemiälykkäälle työntekijälle luontevaa. Tällainen työntekijä osaa tarkastella ja pohtia kuinka hän vaikuttaa omilla eleillään, äänensävyllä ja kehon kielellä lasten tunneilmastoon ja toimintaan. Systeemiäly onkin siten yhteneväinen reflektiivisen työtteen kanssa, jonka sisäistämisen määrittellään olevan yhtenä sosionomi (AMK) osaamisalueena (ECTC.kompetenssit 2010).

Nummenmaa ja Karila (2011) esittävät loistavia kysymyksiä varhaiskasvattajalle pohdittavaksi omasta vuorovaikutus-toimimisestaan. He kysyvät; mitä minulle tarkoittaa tietoinen läsnäolo vuorovaikutussuhteissa lasten kanssa? Miten keskustelen lasten kanssa? Koivunen (2009, 51-52, 72, 122-123, 127) vastaavasti

kehottaa varhaiskasvattajaa pohtimaan: käytätkö lasten kanssa sekä sanallista että sanatonta viestintää? Kumpaa enemmän? Puhunko paljon vai vähän? Millainen äänensävy on? Puhunko selkeästi? Olenko katsekontaktissa puhuesani? Huudanko lapsille? Huomioinko temperamenttieroit? Vaikuttavatko omat lapsuuden kokemukseni työhöni varhaiskasvattajana? Millaisia ominaisuuksia minulla on kasvattajana? Kuinka hyvin tunnen itseni?

Järvinen ym. (2009, 173-174, 185) toteavat, että havaintojen tekeminen lapsista ja tilanteista, oman asenteen ja puhetyylin tarkkailu sekä aidosti läsnä oleminen oman toiminnan arvioinnin lisäksi ohjaavat oikeaan suuntaan. Kaikessa toiminnassa ja työskentelyssä on kuitenkin ennen kaikkea tärkeää oma kiinnostuneisuus, sillä lapset ovat herkkiä huomaamaan aikuisen välinpitämättömyyden. Järvinen ym. Kehottavat vielä pohtimaan oman kehon kielen hallintaa, esitystapaa, perusasennetta asioihin, ilmaisun selkeyttä, huumorintajua ja realistista kuvaa itsestä. Tolonen (2002, 172-173) mainitsee, että on hyvä pysähtyä kysymään itseltään: reagoinko helpommin kontaktia aktiivisesti ottaviin lapsiin? Millainen vuorovaikutuskumppani olen lapsen näkökulmasta? Miten arjen tilanteet voisivat tukea lapsen vuorovaikutustaitojen kehittymistä? Mikkola ja Nivalainen (2009) myös nostavat esiin pitkälle ulottuvan näkökulman kysymyksillään millaisen jäljen työntekijä jättää lasten elämään sekä mistä tekijöistä huomaa lapsen tarpeen vuorovaikutukseen?

3 TUNTEET VUOROVAIKUTUKSESSA

3.1 Tunteet ovat osa vuorovaikutusta

Tunteiden jakaminen ja niiden osoittaminen ovat osa eri aistien avulla tapahtuvaa vuorovaikutusta ja viestintää (Järvinen ym. 2009, 160). Tunteita on vaikea piilottaa sillä tunteiden erityispiirteisiin kuuluu sisäisten tunnetilojen välittyminen toisille automaattisesti. Perusluonteeltaan tunteet ovatkin sosiaalisia reaktioita ja siksi niihin liittyy usein ulospäin havaittavia käyttäytymisen muutoksia. (Nummenmaa 2010, 76.) Etenkin ärtymys ja väsymys ovat tunteita joita on vaikea peittää. Itsensä reflektointi omassa tunneviestinnässä onkin tärkeää. (Koivunen 2009, 47-48.) Tyypillisin tunneviestinnän kanava vuorovaikutustilanteissa ovat ilmeet. Puheen ohella kasvojen ilmeet ovatkin tärkein sosiaalinen merkkimme toisille. (Nummenmaa 2010, 83.) Kanssakäymisessä kasvojen avulla tapahtuu suuri osa sanattomasta tunneviestinnästä (Nummenmaa 2010, 92).

Päiväkodin kiireinen ilmapiiri, levottomuus ja huolet siirtyvät helposti lapseen (Pärkö 2004, 216-217). Isossa lapsiryhmässä tunteetkin siirtyvät ja tarttuvat herkemmin (Mikkola & Nivalainen 2009, 32). Kiire vaikeuttaa vuorovaikutusta ja sen rakentumista sillä rakentuakseen vuorovaikutus vaatii oleilua ja kiireettömyyttä. Väljät hetket mahdollistavat tilan kohtaamiselle ja vuorovaikutuksen synnylle rennossa ilmapiirissä. (Pärkö 2004, 216- 217.) Kiireetön päivähoiton arki onkin Mikkolan ja Nivalaisen (2009, 28) mukaan tietoinen valinta. On päiväkoteja, joissa jo varhaiskasvatussuunnitelmassa huomioidaan tunteet ja tunnetaitojen opettelu. Tavoitteena on, että lasta autetaan omien tunteiden tunnistamisessa ja toisten tunteiden tulkitsemisessa. Jopa tunteiden ilmaisussa kaikki tunteet ovat sallittuja. (Täyttä elämää 2007, 18.) Tunteilla ja tunneilmaisulla on lapsen kielen kehityksessä olennainen merkitys sillä ne kehittävät tunneälyä ja tunneilmaisun taitoja. Turvallinen vuorovaikutussuhde, jossa erilaisistakin tunteista pystytään keskustelemaan ja jakamaan on omiaan rakentamaan pohjaa suotuisalle kehitykselle. (Pärkö 2004, 219; Jakkula 2008, 33.)

Päivähoidon työntekijällä on oma rooli lapsiryhmän tunneilmastoon vaikuttajana. Koivunen (2009, 50-51) mainitsee levottomat lapsiryhmät, jossa varhaiskasvattajat itsekin ovat levottomia ja äänekkäitä, kun taas rauhallisissa lapsiryhmissä myös työntekijät ovat läsnä kiireettömässä ilmapiirissä. Ehkä molemmat osaltaan vaikuttavat toisiinsa, mutta varhaiskasvattajan omalla sanallisella ja sanattomalla viestinnällä voi olla vaikutuksensa. Einon (1999, 128) painottaa lasten hyvää oppimiskykyä ja sitä, että he näin ollen myös sen mitä heidän ei haluaisi osaavan. Einonin mukaan myös tunteenilmaisua ja tunteilla reagointia on siis mahdollista opettaa.

3.2 Hermostolliset järjestelmät tunteiden ja oppimisen taustalla

Tunteiden perusolemukseen kuuluu myös tunteiden siirtyminen ja tarttuminen. Vuorovaikutustilanteessa toisessa havaittujen tunneilmaisujen, kasvoilmeiden tai äänien havaitseminen saa usein havaitsijassa aikaan vastaavan tunnekokemuksen. (Nummenmaa 2010, 130.) Nämä tunneviestit myös välittyvät äärimmäisen nopeasti; tunneilmeet voivat syntyä jopa sekunnin murto-osassa, siis lähes reaaliaikaisesti. Tieto omasta tunnetilastamme välittyy toisille vilauksessa, ennen kuin ehdimme sitä kunnolla tajutakaan. (Nummenmaa 2010, 92.) Tätä tunteiden siirtymistä todistavat myös lukuisat tutkimukset ja kokeet (Nummenmaa 2010).

Tunteiden siirtymisen ja empatian taustalla vaikuttaa kaksi erillistä hermostollista mekanismia, jotka vaikuttavat usein yhdessä ja samanaikaisesti. Mekanismit ovat motorinen peilisolujärjestelmä ja emotionaalinen somatosensorinen empatiamekanismi. Peilisolujärjestelmä, joka sijaitsee aivojen kuorikerroksella, on todennäköisesti kaikkien liikkeiden matkimisen taustalla. Järjestelmässä aivoissa aktivoituvat saman alueet kuin itse liikkeen tai eleen tehdessä vaikka elettä tai liikettä vain seurattaisiin. Näin on mahdollista oppia vain seuraamalla uusia taitoja. (Nummenmaa 2010, 135-137.)

Empatiajärjestelmä toimii samankaltaisesti peilijärjestelmän kanssa. Empatiajärjestelmät muuttavat havaitsijan mielessä tunteisiin liittyviä toimintoja, tiedollisia, motorisia ja sensomotorisia. Tämän seurauksena toisten ihmisen tunteet aidosti siirtyvät meihin, emme pelkästään matki heidän liikkeitään, vaan meille siirtyy, vaikkakin osittain muuttuneina heidän tunnetilansa, mielen sisällöt, sydämen löyntitiheys, hengitystaajuus, immuunivaste ja niin edelleen. Nummenmaa esittelee useita tutkimuksia asioiden vahvistamiseksi. Erityisen vahvaa tämä empatiajärjestelmän myötä tulevat keholliset muutokset ovat aikuisilla. Nämä myös aktivoivat samoja aivojen alueita kuin jos kokisimme tunteita itse. (Nummenmaa 2010, 138-141.)

Italialaiset tutkijat tekivät tärkeitä peilineuronilöydökset 1990-luvulla. Ennen peilineuronijärjestelmän löytämistä ja tutkimista, ihmisen oli ajateltu toimivan ja tulkitsevat toisten toimintaa loogisen ajattelun prosessien myötä. Tämä tutkimuslöydös vaikuttikin siten merkittävästi ihmisten välisen toiminnan ymmärtämiseen. (Society for neuroscience, 2008.) Peilineuronit ovat uuden tyyliä aivosoluja, jotka reagoivat aktivoituvat samalla tavalla kun ihminen seuraa toimintaa, tai kun hän itse toteuttaa sitä. Tutkimuksissa on myös havaittu, että tiettyjä sairauksia, kuten autismia sairastavilla, peilineuronit eivät toimi normaalisti, vaan vähemmän aktiivisesti. Eräät tutkimuslöydökset osoittavat, että peilineuronit auttavat tunnistamaan toisten tunteita ja toimintaa, mutta eivät välttämättä riittäviä selventämään ajatuksia ja tarkoituksia niiden taustalla. (Science daily, 2007.)

Miiamaaria Kujala (2010) selvitti väitöskirjatutkimuksessaan sosiaalisen informaation käsittelyä aivoissa. Tätä käsittelyssä näkökulmana oli toisessa ihmisessä havaittujen tunnetilojen vaikutus kehon liikkeisiin ja kasvojen eleisiin. Tutkimuksessa tarkasteltiin kasvojen ilmeitä kipukokemuksen, haukotteleminen ja ihmisten sekä koirassa näkyvien sosiaalisten eleiden kautta. Tutkimuksessa selvisi katsottujen kuvien aktivoivan samoja alueita aivoissa kuin jos eleet ja kokemukset olisivat olleet itse koettuja. Aivokuvissa mitattuja voimakkaimpia muutoksia oli niillä koehenkilöillä, joilla oli suurin empatiakyky.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

4.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, millaisia kokemuksia lastentarhanopettajilla on tunteiden siirtymisestä päiväkotityössä. Aihe oli kiinnostava itselleni, olihan lähtösyyksinä aiheeseen tuo keväällä 2011 kuulemani peilineuronikäsité ja ilmiö. Tätä vuorovaikutussuhteissa tapahtuvaa peilausta halusin nyt tarkastella niinkin herkässä ihmissuhde- ja vuorovaikutustyössä kuin pienten lasten parissa työskennellessä. Toisaalta yritin rajata tutkimuksen tarkoitusta riittävän kapeaksi ja pitää mielessä jo suunnitteluvaiheessa, että oma tutkimus tuo vain yhden näkökulman aiheeseen (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2001, 57) tätä yritin pitää mielessä ja siten olla tekemättä haastattelusta liian laajaa ja syvällistä. Kuitenkin tavoittelin tutkimuksella uutta tietoa lastentarhanopettajista vuorovaikutustyössä. Uskoin työssä heräävän tunteita, ja toivoin tutkimukseni valottavan näitä kokemuksia mahdollisiin kokemuksiin tunteiden siirtymisestä. Jos tunteita siirtyisi, löytyisikö siitä uutta näkökulmaa ammatillisuutta ajatellen? Ennen kaikkea, jos tunteet ovat iso osa vuorovaikutusta, missä määrin yhteiset tunteet ja tunnetilat näkyisivät työntekijässä ja lapsissa?

Tutkimuskysymyksiä oli kaksi:

1. Millaisia kokemuksia lastentarhanopettajilla on omien havaintojensa kautta tunteiden siirtymisestä päiväkotityössä?
2. Millaisia kokemuksia lastentarhanopettajilla on omien havaintojensa kautta omien tunteidensa siirtymisestä lapsiin päiväkodissa?

Varsinaisissa haastatteluissa tutkimuskysymyksiä lähestyttiin neljällä haastattelukysymyksellä. Näillä haastattelukysymyksillä pyrin saamaan vastauksia tutkimuskysymyksiin.

Haastattelukysymykset olivat seuraavat:

1. Kuinka kauan olet työskennellyt lastentarhanopettajana?
2. Oletko havainnut omien tunteidesi muuttuvan, tarttuvan tai siirtyvän työpäivän aikana? Miten? Kehen? Millaisissa tilanteissa?
3. Kuinka kokemasi tunteet vaikuttavat lapsiin (havaintojesi pohjalta)?
4. Millaisia muita havaintoja olet tehnyt tunteiden siirtymiseen liittyen?

4.2 Aineiston keruu

Tutkimuksen toteuttamisen tavaksi valikoitui laadullinen tutkimus. Laadulliseen tutkimukseen päädyin aiheen valinnan ja ohjaavan opettajan suosituksesta. Kvalitatiivinen haastattelu tapahtuu jonkin teeman ympärillä, joten valmiita kysymyksiä ei välttämättä ole, ainoastaan teema. Tässä tutkimustavassa on saada sellaista tietoa jota ei muuten saataisi esiin. (Yli-Luoma 2001, 34.) Tässäkin tutkimuksessa teema oli selvillä ja aihetta lähestyttiin avoimella haastattelulla.

Ennen varsinaista aineiston keruuta testasin haastattelukysymyksiä kirjallisesti lähettämällä ne kolmelle noin viisi vuotta työssä olleelle lastentarhanopettajalle. Tutkimuksessa esitutkimuksella onkin suuri merkitys (Yli-Luoma 2001, 9). Esitutkimuksen ajankohdalle luonteva paikka on tutkimuksen taustan ja ongelmanasettelun hahmottamisen jälkeen. Eniten virheitä voidaan tehdä liian varhaisella esitutkimuksella. Teoriaosuuksien tulee olla valmiita ennen aineiston keruuvaihetta. (Yli-Luoma 2001, 9.) Koehaastattelujen jälkeen hieman muokkasin kysymyksiä. Pidin erittäin hyvinä ja kiinnostavina jo saamiani koevastauksia, sillä ne vaikuttivat hyvin ytimekkäiltä.

Tämän jälkeen alkuvuodesta 2012 otin yhteyttä entisen kotikaupunkini Kiteen varhaiskasvatuksen päällikköön ja hain tutkimuslupaa yhden päiväkodin neljän

lastentarhanopettajan haastatteluihin. Neljän haastateltavan määrä perustui koehaastattelujen määrään sekä siitä kokemuksen mukaan saamaan sisällöllisesti hyvään aineistoon. Hieman myös arastelin suurta haastattelumäärää sillä suullisten haastattelujen analysoimisen ollessa minulle uutta. Haastatteluista sovin päiväkodin johtajan kanssa. Kaikki haastateltavat lastentarhanopettajat olivat samasta päiväkodista ja haastattelut toteutin helmikuussa 2012.

Toteutin haastattelut yhden päivän aikana päiväkodin tiloissa, rauhallisessa huoneessa. Kaikki haastattelut nauhoitin nauhurilla. Haastateltavat eivät olleet nähneet kysymyksiä etukäteen, mutta he olivat kuitenkin saaneet tietoa opinnäytetyöni teoriasta ja haastattelujen teemasta päiväkodin johtajalta. Jokainen haastateltava sai haastattelutilanteessa eteensä neljä kysymystä sisältävän kysymyspaperin, jonka kysymykset he saivat rauhassa lukea läpi. Kysymykset käytiin läpi yksi kerrallaan ja tarvittaessa palattiin aikaisempiin kysymyksiin. Haastattelut kestivät 12-18 minuuttia.

Haastattellessa pyrin luomaan hyvän, turvallisen ja vuorovaikutuksellisen suhteen haastateltaviin ja pyrin kiinnittämään huomiota tietoisesti omaan sanattomaan olemiseeni. Oli tietoinen valinta pyrkiä hakeman haastateltavia samalta murrealueelta kuin itse olen. Lähtökohtana tähän oli ajatus paremmasta vuorovaikutuksesta ja ymmärretyksi tulemisesta tätä kautta. Koska oma murteeni on samaa kuin haastateltavien, oli silläkin mahdollisesti vaikutusta saatuihin vastauksiin ja keskustelun kulkuun. Haastattelijan roolini oli keskusteleva ja aktiivinen, millä pyrin luomaan tunnelmaa vähemmän viralliseksi. Oma roolini haastattelijana olisi toki voinut olla toisenkinlainen; vain kysymykset esittävä ja viralliseksi. Kuitenkin avoin haastattelu on monessakin mielessä sananmukaisesti avoin ja muistuttaa enemmän keskustelua. Aiheellakin on vapaus muuttua keskustelun edetessä ja siinä haastattelijan rooli on selvittää haastateltavan ajatuksia, tunteita ja käsityksiä. (Hirsjärvi ym. 2001, 196)

4.3 Tutkimusaineiston käsittely

Haastatteluista saadun aineiston purin tekstiksi helmi-maaliskuussa 2012. Heti haastattelujen jälkeen olin siirtänyt nauhurista aineiston tietokoneelle. Kaiken aineiston purun tein siis tietokoneella sen apuohjelmia käyttäen. Itselleni helpoin oli alkaa purkaa haastatteluja suoraan dialogimuotoon. Tutkimuskysymyksiä koskevat vastaukset kirjoitin sanatarkasti dialogimuodossa aivan tavallisella tekstinkäsittelyohjelmalla. Tavallisella tekstinkäsittelyohjelmallakin aineistoa voi käsitellä, teemoitella ja koodata käyttämällä tekstinkäsittelyohjelman mahdollisuuksia; alleviivausta sekä erilaista merkkeämistä (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006). Kaiken teemoittelun ja käsittelyn teinkin lähes yksinomaan Word-tekstinkäsittelyohjelmalla hieman asioita paperille hahmotellen ja itselleni tukikysymyksiä asettaen. Yhteensä haastattelujen purkuun kului aikaa noin pari viikkoa. Tämä osuus vaati kärsivällisyyttä ja sitkeyttä. Yhden haastattelun kuuntelin läpi lukuisia kertoja ja myös tarkastaen keskustelun lopulta. Koska haastateltavat puhuivat murteella, jota myös itse puhuin, ei murteen ymmärtäminen sinällään tuottanut vaikeuksia, mutta tarkkuutta se vaatikin haastatteluja purkaessa! Kaikki lauseet ja murteet joita opinnäytetyössäni esiintyy, ovat siis aitoa puhetta, eikä murteella sanottuja sanoja ole muutettu toiseen muotoon.

Kun olin kirjoittanut vastaukset dialogimuotoon, tekstinkäsittelyohjelman välineitä käyttäen kursivoin haastatteluista ne osuudet jotka vastasivat haastattelukysymyksiin sekä jotka eettiset näkökohdat huomioiden pystyin liittämään opinnäytetyöhöni. Eettiset näkökohdat tässä tutkimuksessa tarkoittavat joko vastaajan, työyhteisön tai lapsen ja perheen tietosuojaan tai muuhun vastaavaan liittyvää näkökohtaa. Olin jo haastatteluja purkaessani huomannut, että haastatteluissa ja keskustelussa tapahtui rönsyilemistä ja aiempiin kysymyksiin palattiin jossain myöhemmässä kysymyksessä. Tämä asia näkyi selkeästi vastauksia lukiessani ja tekstiä käsitellessä. Tämä teki osaltaan haastavaksi vastausten liittämisen haastattelukysymyksiin, sillä samassa vastauksessa saatettiin sivuta mieleen tulevien asioiden myötä toisiakin asioita, keskustelun edetessä. Siksi jouduinkin päättämään ratkaisuun, että en voinut suoraan saada vastauksia kysymykseen kysytyssä kohdassa, vaan minun oli huomioitava myös mitä myöhemmissä vastauksissa nousisi esiin.

Saadakseni vastauksia tutkimuskysymyksiini jaottelin aluksi haastatteluaineiston tutkimuskysymyksieni mukaan (liite 1, 2, 4). Tuloksia järjesteltäessä kunkin teeman alle kerätään niitä kohtia jotka käsittelevät kyseistä teemaa. Joskus aineistosta löytyy uusiakin näkökohtia joista voidaan muodostaa oman teemansa. (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.) Käsitellessäni haastatteluaineistoa tein siis jaottelun siitä, toivatko lastentarhanopettajat haastatteluissa kokemuksestaan tunteiden siirtymistä päivähoitossa yleensä vai havainnoistaan lapsiin vastauskohdasta riippumatta. Tältä pohjalta olen myös seuraavan luvun tutkimusosuudessa käsitellyt vastauksia. Kaavio aineiston teemoittelusta löytyy liitteistä 1, 2, ja 4. Kun olin käsitellyt ja listannut kaikki vastaukset näiden alakysymyksien alle, aloin teemoitella vastauksia ja muodostaa niille yhdistäviä tekijöitä, otsikoita.

5 TUTKIMUKSEN TULOKSET

5.1 Tunteiden siirtyminen ja muuttuminen työssä

Haastatteluissa lastentarhanopettajat puhuivat omien tunteiden siirtymisestä muutamassa kohdassa, jotka jakaantuivat oman läsnäolon kokemukseen lähinnä oman henkisen poissaolevuuden kautta sekä tunteiden siirtymisen omien tunteiden voimistumisen yhteydessä. (Liite 1)

Vähän semmonen että, et kun ite ei oo niinkun täysillä mukana.....niin ei välttämättä oo muu henkilökuntakaan, että niinkun sillä miten mie oon siinä ryhmässä, niin sillä on merkitystä muihin työntekijöihin. (Lastentarhanopettaja 3)

Totta kai jos, jos ne omat tunteet jotenkin niinku voimistuu tai, niin tottakai ne siirtyy (Lastentarhanopettaja 1)

Erään haastateltavan vastauksissa nousi myös esiin, etteivät tunteet kaikissa tilanteissa siirtyneetkään. Varsinaisen päiväkotiympäristön ulkopuoliset asiat, vanhempien tunteet, eivät enää vaikuttaneet ja tarttuneet kuten aikaisempina työvuosina. Tähän työnohjaus oli ollut merkittävin vaikuttaja.

Ei enää lähe tunteet mukkaan, niinku siihen, että et heillä on tosi kurjaa ja vanhempi melekein itkee siinä. Että mie lähtisin niinku, et se siirtys niinku miulle se semmonen heijän paha olo. (Lastentarhanopettaja 3)

Eräessä vastauksessa tuotiin esiin, miksi omat tunteet eivät välttämättä siirry. Merkittävänä tekijänä pidettiin työntekijän kykyä säädellä ja kontrolloida omia tunteita niin toisia työntekijöiden kuin lastenkin suuntaan.

No ensinnäkin mie kyllä pyrin siihen ettämie en ilmaise hirmu vahvoja tunteita niin ... vaikka minnuu suuttuttais minkä verran ja suuttuttaa välillä, tottakai, ja hermostuttaamutta mie ne pyrin pitämään niinku sillätavalla niinku vähän takana. (Lastentarhanopettaja 1)

Siirtymisen lisäksi tunteiden koettiin olevan muutoksessa ja muuttuvan. Tähän vaikuttavia tekijöitä nostettiin esiin omien tunnetilojen muutokset ja näihin vaikuttavina tekijöinä muutokset olosuhteissa tai toisista työntekijöistä johtuvat asiat.

Esimerkiksi joku asia minkä nyt on suunniteltu et se niinku toimii ja tehään näin ja sit se ei jostain syystä meekkään niin, niin tottakai siinähan tulee jo automaattisesti turhautumista jopa suuttumusta tai tälläisiä tunteita..... Niin sehän on sitä semmosta vuoristorattaa periaatteessa koko ajan tunteitten muuttumista. (Lastentarhanopettaja 1)

Itessään tuntee sen, että toisen käyttäytyminen vaikuttaa ihteen. Ja sit niinkun toisille siitä kun sanon, et joo, tää on nyt, anteeks vaan, mut tää on semmonentää männöö miun miun hatun yli, et nyt mie en niinkun vaan jaksa ennää.....Sit se kun sen on sanonut, siten sen voi taas antaa mennä. (Lastentarhanopettaja 3)

5.2 Tunteiden siirtymisen ja muuttumisen vaikutukset lapsiin

Haastatteluissa nousi esiin omien tunteiden siirtymistä enemmän kokemuksia omien tunteiden muuttumisesta. Omiin tunteiden oli koettu muuttuvan olosuhteiden muuttuessa tai toisista ihmisistä (työntekijät tai lapset) johtuen. Näiden kaikkien oli koettu vaikuttavan omien tunteiden ja tunnetilojen muuttumiseen ja sitä kautta niiden heijastumiseen lapsiin. (Liitteet 2, 3 ja 4)

Kyllä se varmaan viime viikollakin muuttu aika monena päivänä. Kyllähän siihen jotku tämmöset vaikuttaa, että oli pakkasviikko jaku ol paljo sitä sisällä oloo, niin kyllähän se niinku itelläkin, se kasvo se, varmaan ärsynty tosi paljon helepommin ku ol tul sitä metelii.....tuntu että näkyy se itessäkin..... ja sehän varmaan sitten vaikuttaa myös lapsiin. (Lastentarhanopettaja 4)

Myös itse koettujen tai ilmaistujen tunteiden vaikutuksesta lapsiin oli kokemuksia. Jaottelin nämä asiat varhaiskasvattajan omien tunteiden näyttämiseen tai niiden muuten ilmetessä, sanalliseen ilmaisuun sekä päiväkodin arjen tilanteista nouseviin asioihin. Omia tunteita näyttämisestä kokemuksia oli itkemisestä satutuokion yhteydessä, nauramisesta, eläytymisestä, äänen korottamisesta, omi-

en tunteiden voimistumisesta, huonolla tuulella olemisesta, äänensävyistä, vi-
haisuudesta tai suuttumisesta ja omasta innostuneisuudesta ja kiinnostuksesta
asioita kohtaan.

*Esmerkiks semmonen tilanne mulle tulee, et kun mie luen satua, ja
mie eläydyn siihen, ja tuota, ja lapset kanssa eläytyy, ja mie saatan
siinä vaikka itkee ja nauraa.....niin kyllä ne tunteet, kyllä lapsetkin
on sit surullisen näkösiä jos joku surullinen kohta. Joskus on ollut
jopa niin surullinen kirja, että miulla on ihan itku päässy.....Et kyllä-
hä ne tarttuu siinä tilanteessa lapsiin, tottakai ne tunteet. (Lasten-
tarhanopettaja 2)*

Päiväkodin arjesta nousevia tilanteita, joissa tunteiden oli koettu siirtyvät lapsiin,
nousi haastatteluissa esiin hellyyden osoittaminen, syliin ottaminen, satujen lu-
keminen.

5.3 Haastateltavien kokemus lapsista havaintojen tekijänä

Haastateltavat toivat esiin myös havaintojaan joissa olivat kokeneet lasten rea-
goineen muutoksiin. Lastentarhanopettajien kokemuksissa tämä näkyi lukuisis-
sa viittauksissa omaan tietoiseen läsnäoloon tai läsnäolottomuuteen eli omien
ajatusten ollessa muualla.

*Jos mie ite oon ajatukset muualla,niin lapset on miusta levotto-
mampia. Et se niinkun näkky miusta siinä lapsryhmässä, koska sit
se ehkä näkky se, että sit kun kukaan mukaan aikuinen ei oo niin-
kun täysillä siinä mukana, niin lapset vähän niinkun hajjoo..... Ehkä
se niinkun justinsa on se että, levottomuushan luo sitten justinsa si-
tä sitten että, tulee herkemmin jottain konflikteja lapsilla..... Et kyl
se hirveen monessa muussa sitten näkky ku ei oo niinkun täysillä
mukana. Ite koen sen, että se työ on niinkun niin vuorovaikutteista,
että siinä on koko ajan oltava läsnä. (Lastentarhanopettaja 3)*

*Se millä tavalla sie asiat sanot, sillähän on ihan hirveen iso merki-
tys.....lapsille, että kasvatat sie sillä ei- ei- ei-mentaliteetilla vai
semmosella positiivisellä, niillähän on ihan kauhee merkitys. Ja oot
sie aidosti läsnä, niinku jos laps siulle puhuu niin kuuntelet sie sitä
vai yhmmy joojoo. (Lastentarhanopettaja 4)*
*Voi olla jos on poissaoleva esimerkiks, niin tottakai lapsethan vais-
too sen. (Lastentarhanopettaja 1)*

Haastatteluissa nousi esiin useammassakin kohtaa kuinka lastentarhanopettajat olivat havainneet lasten aistivan ja vaistoavan herkästi asioita ja jopa työntekijöiden keskinäisiä vuorovaikutussuhteita sekä sanatonta olemista. Lapset myös osasivat käyttää hyväkseen näitä muutoksia tai tilanteita.

Sekin vaikuttaa lapseen tiesti se tiimin tunne, tosi paljon.Kyllä siihen vaikuttaa sekin, että pitää olla henkilökemiat kyllä kohallaan (työntekijöiden kesken). Kyllä niinku lapset vaistoo jos on vähän pitkin hampain.(Lastentarhanopettaja 4)

Lapset reagoivat herkästi myös muutostilanteissa, jopa samoissa tilanteissa kuin aikuisetkin. Esimerkeissä mainittiin muutokset päivärytmissä ja työntekijöissä.

Kyllä se varmaan viime viikollakin muuttu aika monena päivänä. Kyllähän siihen jotku tämmöset vaikuttaa, että oli pakkasviikko jaku ol paljo sitä sisällä oloo, niin kyllähän se niinku itelläkin, se kasvo se, varmaan ärsyynty tosi paljon helepommin ku ol tul sitä metelii.....tuntu että näkky se itessäkin..... ja sehän varmaan sitten vaikuttaa myös lapseen. (Lastentarhanopettaja 4)

Omalla toiminnalla, olemisella ja käyttäytymisellä koettiin olevan vaikutusta, ei vain toisiin työntekijöihin vaan myös lapseen. Yksittäisinä tekijöinä mainittiin kuuntelu, positiivinen tai kieltävä asenne ja jopa ylipäätään kaikki mitä työntekijä tekee.

Miun mielestä se että miten mie ite niinku käyttäyvyn sillä on hirvittävän suuri merkitys siihen työparin työhön ja siihen lapsiryhmään. (Lastentarhanopettaja 3)

Omaa panosta työntekijän ja lapsen välisessä vuorovaikutussuhteen rakentamisessa tuotiin myös esiin. Vuorovaikutuksen määrän nähtiin vaikuttavan lapsen kiintymyksen määrään, lapsen hyväksyminen ja tunnetasolla kohtaaminen vaikutti yhteyden saantiin ja sen laatuun. Myös sillä, kuinka asiat ilmaistiin ja sanottiin, nähtiin olevan merkitystä.

Siis sehän on ihan varma että jos laps tuntoo ihtensä hyväksytys sillä on oikeesti merkitysti minkälaisen yhteyden sie suat siihen lapseen (Lastentarhanopettaja 4)

6 TULOSTEN POHDINTA

Tutkimukseni tavoitteena oli selvittää, mitä lastentarhanopettajien tunteissa tapahtuu vuorovaikutustilanteissa. Erityisesti minua kiinnosti tunteiden siirtymiseen, muuttumiseen ja tarttumiseen liittyvät kokemukset ja havainnot. Kiteellä avoimella haastattelulla haastattelemani lastentarhanopettajat, olivat kaikki työskennelleet pitkään päiväkodissa lastentarhanopettajan tehtävissä. Neljän haastatellun työkokemus sijoittui 16-29 vuoteen, sisältäen välissä työstä poisoloja lasten syntymien yhteydessä. Myös työtä yhdessä oli tehty kauan. Aiemmin toteuttamani kirjalliset koehaastattelut ja siihen vastanneet sen sijaan olivat olleen työssä noin viisi vuotta, eivätkä työskennelleet keskenään samassa päiväkodissa.

Molemmat lastentarhanopettajaryhmät, sekä pitkään työssä olleet, että koehaastatellut, toivat esiin vastauksissa havaintojaan omien tunteiden siirtymisestä, tarttumisesta ja muuttumisesta päiväkotiympäristössä. Puroila (2002) on todennut yhtenä tutkimushavaintona vähän aikaa työssä olleiden varhaiskasvattajien suhtautuvan tunteenomaisemmin niin työhönsä kuin lapsiin. Omassa haastattelututkimuksessani pitkän työkokemuksen omaavat haastateltavat toivat esiin voimakasta omien tunteiden näyttämistä työssä lastenkin nähden esimerkiksi itkemällä. Omien tutkimustulosteni myötä voisin sanoa näiden lastentarhanopettajien suhtautuvan tunteenomaisesti työhönsä toisin kuin Purolan tutkimustuloksissa. Kuitenkin haastatteluissa nousi esiin, etteivät lasten vanhempien osoittamat tunteenilmaukset yhden vastaajan esimerkin valossa saaneet aikaan samaa tunnekokemusta vanhempien kanssa. Voi olla, että kokemuksen myötä oli rakentunut objektiivisempi suhtautuminen asiaan. Toisaalta, tunteenomaisuutta myös tarvitaan työssä. Varhaiskasvattaja ei voi täysin tunteettomasti suhtautuakaan työhön ja siinä ilmeneviin asioihin, onhan yhtenä keskeisenä työvälineenä lastentarhanopettajan persoona ja herkkyys työssä (Lastentarhanopettaja 2005).

Haastattelut osoittivat, että omaa tunneilmaisua säädettiin ja mietittiin tietoisestikin. Aikuinen onkin mallina lapselle myös tunteiden ilmaisuihin (Koivunen 2009, 122). Haastattelemani lastentarhanopettajat kertoivat omista tunteiden

ilmaisun tavoistaan ja niiden säätelystä. Aineistossa nousi vahvasti esiin tietoisuus omasta roolista esimerkkinä olemisessa. Tätä kautta omien tunteiden esille tuomista oli ainakin jossain määrin pohdittu. Toisaalta, kukaan haastatelluista ei maininnut tietoisesti kiinnittäneensä huomiota esimerkiksi positiivisten tunteiden korostamiseen. Ääritunteita sen sijaan yksi lastentarhanopettaja kertoi välttävänsä. Kenties tunteiden osoittaminen ja oma oleminen päiväkodissa oli haastateltaville jo työurankin myötä rakentunut niin luontevaksi, ettei tarvetta erityiselle tunteiden kiinnittämiselle ollut. Vastauksista kävi ilmi, että työ päiväkodissa ja työyhteisössä herätti tunteita joita myös näytettiin, niin lapsiin kuin työkavereihin. Haastattelutulokset osoittivat, että työntekijöiden omissa tunteissa tapahtui muutosta työpäivän aikana. Työntekijäkin saa näyttää tunteita ja se on tärkeää, sillä lapsen ja hoitajan välisen vuorovaikutussuhteen kehittymiseen vaikuttavat merkittävästi tunteet ja niiden ilmaiseminen. Tällä onkin suuri merkitys lapselle, kuten Nummenmaa (2010, 166) toteaa lapsen rakentavan tälle tunneviestien pohjalle ymmärrystä itsestään ja toisista. Omien tunteiden oli havaittu muuttuvan olosuhteiden (sää, suunnitelmien muutos) myötä. Tunteiden tarttumisesta ja siirtymisestä haastateltavat toivat esiin huomiot tunteiden tai olotilan siirtymisestä työkavereihin tai lapsiin. Erityisesti jos omat tunteet voimistuivat, niiden koettiin siirtyvän herkemmin. Omien tunteiden tai toiminnan nähtiin vaikuttavan ja myös siirtyvän lapsiin joko siirtyen samana tunteena tai eläytymisen kautta, tai välillisesti mikä näkyi ulospäin lasten toiminnan muutoksena. Myös koehaastatteluaineisto oli samansuuntainen varsinaisen aineiston tulosten kanssa.

Kortelaisen (2007) pro gradussa työntekijät omalla sanattomalla vuorovaikutuksellaan kannustivat tai rajoittivat lasta vuorovaikutustilanteissa. Vuorovaikutuksen yhtenä esteenä oli melu, kuten omassakin aineistossani. Aineistostani nousi esiin melun ja metelin vaikutus omiin tunteisiin ja siten heijastuminen lapsiin. Melun vaikutus omien tunteiden muutokseen oli myös tiedostettu ja samoin oman tunteen muutoksen samankaltaisuus lapsissa havaitun muutoksen myötä. Tämä voi vaikuttaa lapsiinkin kahtalaisesti. Toisaalta Koivunen (2009, 47-48) mainitsee etenkin ärtymyksen väsymyksen ohella tunteena joita on vaikea peittää. Yhden lastentarhanopettajan havaintona metelin määrän kasvu myös vaikutti lapsiin jotka reagoivat muutokseen käyttäytymällä levottomammin. Pärkö

(2004, 216-217) toteaakin päiväkodin kiireisen ilmapiirin ja levottomuuden ja siirtyvän helposti lapseen. Aineistosta nousi esiin lastentarhanopettajan käymää omaa pohdintaa melun vaikutuksesta häneen itseensä työntekijänä. Tämä rohkeaksi ja reflektiiviseksi pitämäni pohdinta sisälsi oman toiminnan analysointia ja kyseenalaistamista jälkeinpäin. Koehaastatteluaineistossa nousi esiin sen sijaan voimakkaampana kokemukset työn kiireen, muutosten ja stressin vaikutusten huomioimisesta ja vaikutuksesta itseän.

Omalla käyttäytymisellä koettiin olevan vaikutus, ei vain lapsiryhmään, vaan myös tiimissä muiden työntekijöiden työhön, erityisesti puhuttaessa omasta läsnäolosta silloin, kun ei oltu ”täysillä mukana”. Nummenmaa ja Karila (2011, 46) korostavatkin ammatillisesta näkökulmasta katsoen tietoisien läsnäolon vuorovaikutuksessa olevan oleellinen taito. Aineistosta nousi esiin tulos, että työntekijän psyykkisen läsnäolon määrän väheneminen näkyi lapsissa levottomuutena tai lapsiryhmän hajoamisena. Aineistosta nousi esiin voimakkaasti tietoisuus ja havainnot omasta henkisestä läsnäolosta tai läsnäolottomuudesta ja sen varsin suorista vaikutuksista toisiin. Tämä tietoisuus on osittain voinut rakentua työvuosien myötä, mutta myös tietoisien ja tarkan oman toiminnan reflektoinnin ja havainnoinnin kautta. Läsnäoloa terminä ei esiintynyt haastattelupapereissa. Silti läsnäolon käsite esiintyi aineistossa merkittävästi. Tämä oli itselleni kiinnostava ja hauskakin havainto, sillä tiesin jo haastattelun aikana teoriaosuuden sisältävän läsnäolon käsitteeseen liittyvää aineistoa.

Eräs lastentarhanopettaja toi esiin yhtenä vuorovaikutussuhteeseen vaikuttavana tekijänä lapsen kuunteluun keskittyminen. Kivijärvi ja Keskinen (1999, 55) mainitsevat psyykkisen läsnäolo näkyvän ulospäin ja käyvän ilmi niin eleistä, ilmeistä sekä puheen sävyistä. Eräs vastaaja korostikin tätä lapsen kuuntelussa tapahtuvaan läsnäoloa ja pieniä vastauksia lapsen puheeseen kuvaten ”*niinku jos laps siulle puhuu niin kuuntelet sie sitä vai yhmmy joojoo*”. Tulkitsen hänen tarkoittavan tällä tietoisuutta työntekijän valinnasta valita tietoisesti kuunteleva tai kuuntelematon rooli. Tästä vastauksesta välittyi myös vastaajan tietoinen asian pohtiminen. On merkittävää, vaikei yllättävää, että pitkän työkokemuksen myötä oli syntynyt syvällistäkin tiedostamista itsereflektion myötä. Äänensävyt sekä sanaton vuorovaikutusviestintä onkin Pärkön (2004, 211-215)

mukaan sanojen tulkintaan vaikuttava asia. Äänensävyt nousivat esiin muissakin vastauksissa, mutta tämä ”yhymm joojoo” esimerkki oli sangen kiinnostava, sillä nämä pienet nyanssit osoittivat tarkkaa havaintoa ja ei keskittyvää kuunte-
lua. Etenkin vastaajan vastatessa nuo muutaman sanat itse tietyllä äänensävyllä, joka heijasti siten ei- läsnä olevaa keskustelunkulkua.

Lapsia pidettiin tarkkoina tilanteiden havaintajoina, jotka vaistoavat herkästi asi-
oita, tunteita ja tilanteita. Kuten Nummenmaa (2010, 130) toteaa, tunteiden perusolemukseen kuuluu myös tunteiden siirtyminen, tarttuminen. Päiväkodin arjesta nousevia tilanteita, joissa tunteiden oli koettu siirtyvät lapsiin, nousi aineistossa esiin hellyys, syliin ottaminen, satujen lukeminen. Järvinen ym. (2009, 43) painottavatkin syliin ottamisen merkitystä, sen välittäessä lapselle käsitystä hänestä itsestään. Erityisesti nämä kehollista kosketusta välittävät esimerkit nousivat mielenkiintoisesti esiin aineistosta lastentarhanopettajalla, joka itse määritteli itsensä herkäksi työntekijäksi.

Yksi lastentarhanopettaja toi esiin kokemusta vuorovaikutuksen määrän vaikut-
tavuudesta lapsen kiintymyksen määrään. Tämä lastentarhanopettaja oli ha-
vainnut lapsen hyväksymisen ja tunnetasolla kohtaamisen vaikuttavan yhteyden
saantiin ja sen laatuun. Myös Kaskela & Kekkonen (2006, 76) tuovat esiin sa-
man vuorovaikutussuhteen laadun ja sen toimimisen pohjana kiintymyssuhteen
rakentumiselle. Myös tämä esimerkki ja keskustelu sisälsi runsaasti oman työtö-
teen analysoimista ja pohdintaa.

Loppuyhteenvedon haastattelututkimuksesi tuloksista voisin vielä tiivistää, että
vuorovaikutustilanteissa tunteita herää, muuttuu ja siirtyy toisiin. Tämä ei kui-
tenkaan ole itsestään selvää. Aineistosta nousevien havaintojen mukaan tuntei-
ta siirtyy erityisesti omien tunteiden voimistuessa tai jos omassa läsnäolossa
tapahtuu muutoksia. Tunteita ei siirtynyt, jos siihen oltiin tietoisesti kiinnitetty
huomiota. Lastentarhanopettajien tunteissa tapahtui havaintojen mukaan muu-
toksia erityisesti olosuhteiden tai toisten ihmisten vaikutuksesta.

Lastentarhanopettajien omien havaintojen mukaan tunteita lapsiin siirtyi omia
tunteita näytettäessä tai omien tunteiden muuten ollessa havaittavissa. Lisäksi

tunteita siirtyi oman sanallisen toiminnan sekä päiväkodin arjen tilanteiden myötä. Lapsiin vaikuttavista asioissa havaintojen mukaan nousivat esiin työntekijöiden läsnäolo, työntekijöiden väliset vuorovaikutussuhteet, työntekijän oma toiminta, muutokset olosuhteissa sekä työntekijän ja lapsen välinen vuorovaikutussuhde.

7 POHDINTA

Lähtökohtana ja kiinnostuksena työlleni oli lastentarhanopettajien omat kokemukset siitä, siirtyvätkö heidän sisäisesti kokemansa tunteet, tunnetilat ja asiat heistä ulospäin. Näin tutkimuksen valmistuttua on pohtimisen paikka. Onnistuinko siinä missä halusin? Tutkimusaiheen valinnallakin on itsessään merkitystä, sillä se osittain määrittää koko tutkimusprosessia ja sen onnistumista. (Hirsjärvi ym. 2001, 56). Valitsemani aihe oli ennen kaikkea itseäni kiinnostava, mutta osin myös uutta tietoa tuottava, koska aihetta ei oltu aikaisemmin käsitelty lastentarhanopettajien kokemusten kautta. Toisaalta, näin jälkikäteen näen aiheen haastavampana kuin alunperin ajattelinkaan. Nyt pohdin, mitä muuta olisin voinut kysyä ja selvittää saadakseni selville kokemuksia tunteiden siirtoon liittyvästä ilmiöstä?

Opinnäytetyöni oli kohdallani pitkä prosessi. Jo työelämässä olevana ja vuonna 2007 sosionomi (AMK) –diakoni tutkinnon suorittaneena ja siten yhden opinnäytetyön tehneenä, halusin lähestyä opinnäytetyötä itseä kiinnostavasta ja tulevaisuudessa varhaiskasvattajana minua hyödyttävästä aihepiiristä. Toinen mieltämäni vaihtoehto olisi ollut oman työn kytkeminen voimakkaammin joko omaan työhöni seurakunnassa tai johonkin päiväkotityöyhteisöön sitä kehittäen. Vaikka opintoni ja tämä tutkimusprosessi oli pitkä, ajoittui varsinainen opinnäytetyön kirjoittaminen ja toteuttaminen kesästä 2011 kevääseen 2012. Haastavaa oli teorian kirjoitusprosessi joka tosin selkeytyi sen jälkeen kun olin onnistunut rajaamaan aihettani ja täsmentämään mitä halusin tutkia.

Toisaalta voidaan nähdä jo tutkimusaiheen valinnankin olevan eettinen kysymys (Hirsjärvi ym. 2001, 26). Vaikka varhaiskasvattajan työssä keskiössä onkin lapsi, on tämän tutkimuksen kohteena kuitenkin lastentarhanopettaja. Tämä on tietoinen valinta, joka ei kuitenkaan tarkoita varhaiskasvatuksen huomion keskipisteenä olevan lapsen merkityksen vähättelyä, vaan huomion suuntaamista siihen, miten lapseen vaikuttavat ne varhaiskasvattajat jotka häntä hoivaavat.

Näin jälkikäteen olen pohtinut, että haastattelujen vastaukset olisivat voineet olla erilaisia, jos he olisivat saaneet kysymykset etukäteen. Siten kysymyksiin olisi voinut olla helpompi vastata, kuten eräs vastaaja totesi. Toisaalta olisivatko vastaukset olleet tällöin liian hiottuja ja valmiiksi mietittyjä? Jos nyt tekisin tutkimusta uudelleen, kysyisin ehkä vastauksia kirjallisesti. Saamani koehaastattelut tuntuivat tämän kokemuksen valossa myös toimivan hyvin tämänkin kaltaisen teeman äärellä. Vastauksiin voi vaikuttaa varmaan myös sekin, etten haastattelun alussa lähtenyt määrittelemään mitä kysyttävillä asioilla, tunteiden siirtymisellä, tarttumisella ja muuttumisella tarkoitettiin vaan tämä jäi haastateltavan oman tulkinnan varaan. Toisaalta laadullisessa tutkimuksessa monet asiat ovat tulkintoja, joiden äärellä kuitenkin täytyy voida olla kriittinen ja kysyä onko tutkimuksessa erehdytty, ovatko tehdyt tulkinnat virheellisiä tai perustelemattomia tai onko aineisto järkevä tutkimuskysymysten kannalta (Jokinen 2008, 244-245).

Laadullinen tutkimus ja sen analysoiminen ja tutkimustulosten tarkastelu on kuin salapoliisityötä, jossa etsitään ja löydetään johtolankoja ja yhdistetään niitä toisiinsa. (Alasuutari 1999). Tämä salapoliisin työ tässäkin tutkimuksessa on osoittautunut haastavammaksi osuudeksi, kun olen joutunut pohtimaan mitä asioita yhdistän toisiinsa ja mitä vastaaja on kulloisellakin vastauksella tarkoittanut. Jopa tutkijalle kuuluva objektiivisuuskin on ajoittain tuntunut haasteelliselta oman työn tullessa kovin tutuksi. Tällöin on tuntunut vaikealta erottaa ja löytää etäisyyttä tai kriittisyyttä asioihin. Tutkimuksen luotettavuutta ja pätevyyttä tarkasteltaessa huomioidaan mittaustulosten toistettavuus sekä valitun tutkimusmenetelmän käytön arviointi juuri kyseisessä tutkimuksessa. (Hirsjärvi 2001, 213). Toisaalta, jos omaa tutkimustulosta tukevia tulkintoja löytyy, vahvistaa se myös oman työn uskottavuutta (Jokinen, 2008, 246, 248).

Tutkimusprosessi on monivaihteinen ja jokaisessa vaiheessa ja jo ennen tutkimustakin on otettava huomioon monia näkökohtia. Tärkeää on tietysti myös pohtia miten valittavat teoriat liittyvät aiheeseen. (Hirsjärvi ym. 2001, 112.) Vaikka aineiston rajaaminen tuntui vaikealta, tuntui tätä opinnäytetyötä kirjoittaessa siltä, että olin löytänyt sopivia aineistoja ja teoriaan juuri tätä näkökulmaa varten. Aineistoa tuntui myös löytyvän ihan riittävästi. Aineistoa tarkasteltaessa sitä katsotaan juuri omasta tutkimuksellisesta lähtökohdasta ja sen rajauksista käsin

(Alasuutari 1999, 40). Omat rajaukseni tälle työlle olivat aika tarkat ja mielestäni olen pysynyt hyvin työni rajauksen sisällä.

Eettisyys työssäni näkyy voimakkaimmin rehellisyytenä omaa kirjoittamaani tekstiä kohtaan, kunnioituksena haastateltavia ja heidän esiin nostamia asioita kohtaan. Monessa kohtaa haastatteluja purkaessani ja analysoidessani jouduin erityisen tarkasti kiinnittämään huomiota haastateltavien esiin tuomissa asioissa eettisiin seikkoihin; mitä jätän pois ja mitä voin kertoa. Pois jäi myös materiaalia, jota olisi aiheen näkökulmasta ollut valottavaakin katsoa. Eettisyyteen tutkimuksessa kuuluu myös, että omia tuloksiakaan ei kritiikittömästi yleistetä eikä kaunistella (Hirsjärvi ym. 2001, 28). On myös vastauksia, joiden kohdalla olen joutunut tekemään valintoja. Toisaalta, osa eettisiä kysymyksiä onkin, ettei niille ehkä löydykään selkeitä tai oikeita vastauksia (Clarkeburn & Mustajoki 2007, 22).

Haastatteluita purkaessani ja analysoidessani mietin kuinka itse olisin vastannut kysymyksiin. Omalla kohdallani, vain vähän aikaa eri vaiheissa päiväkodissa työskennelleenä, vastaukset olisivat varmaan olleet kovin erilaisia. Kokemus tuo mukaansa ehkä laajempaa näkökulmaa ja syvällisempää pohdintaa. Näin jälkeempäin ajateltuna, ehkä turhaankin mietin laadullisen haastattelujen haasteellisuutta ja olisin voinut myös kysyä laajempiakin ja syventävämpiäkin kysymyksiä. Tässä haastattelututkimuksessa keskityin vain lastentarhanopettajien havaintoihin ja heihin itseensä tunteiden tuottajina ja viestittäjinä. Lisänäkökulmaa olisi voinut saada vaikkapa ottamalla enemmän huomioon lasta tai kasvatuskumppanuutta kodin kanssa. Tätä tosin jo nyt hieman vastaajat toivat vastauksissaan esiin. Myös erilaisen haastattelijan roolin ottaminen jäi mietityttämään. Olisinko saanut enemmän tai vähemmän materiaalia työhöni jos roolini olisi ollut erilainen? Kvalitatiivisen tutkimuksen tekeminen tuntui aluksi erittäin isolta haasteelta sen työllistävyyden vuoksi. Loppujen lopuksi haastattelujen purkaminen olikin ihan mukavaa, vaikkakin tarkkuutta vaativaa. Erityisen haastavaksi osoittautui kuitenkin aineiston teemoittelu ja jäsentely. Monet asiat tuntuivat vastauksissa muistuttavan toisiaan ja tuntui, että aineistoa olisi voinut jäsenellä loputtomiin.

Oman ammatillisuuden kehittyminen opintojen ja opinnäytetyön myötä on syventynyt. Olen eniten pohtinut omaa tapaa olla varhaiskasvattaja sekä omaa tyyliäni kohdata lapsi, työntekijät ja vanhemmat. Samalla olen siis syventänyt omaa tuntemusta itsestäni ja omista vuorovaikutustaidoistani. Vaikka ammatillisuuden kehittyminen onkin jatkuva prosessi, uskon, että varhaiskasvattajan työssä tarvittavat taidot ja kokemukset syvenevät vaikkeen aivan heti olisi päiväkotiympäristöön siirtymässä. Vuorovaikutustaidoissa ei koskaan voi tulla valmiiksi. Jo ennen opinnäytetyötäni olen varhaiskasvattajana pyrkinyt kiinnittämään erityistä huomiota lapsen huomioimiseen ja siihen, että mahdollistaisin hyväksytyksi tulemisen kokemusta. Itselleni tulokset ja kirjoittamisprosessi on ollut opettava, vaikkakin välillä työläältä tuntuva ja ajankäytön kannalta varsin haasteellista. Tulokset olivat mielenkiintoisia kokonaisuudessaan. Haastattelussa nousi esiin monia asioita, joita en ollut odottanut. Toisaalta, en odottanut haastatteluilta muuta kuin haastateltujen omia kokemuksia aiheesta. Odotin kyllä tunteiden näkyvän ja siirtyvän ja muuttavan työssä, mutta en tiennyt, miten. Toisaalta en ehkä ollut osannut ajatella syitä siihen, jos tunteet eivät siirtyisikään.

Tässä tutkimuksessa löytyi paljon tuloksia ja aineistosta olisi saanut enemmänkin irti. Opinnäytetyöt jäävät osaltaan aina vain raapaisuiksi ja siksi onkin lohdullista, että opinnäytetyö on vain pieni tiedon palanen, jonka ei tarvitse olla täydellinen (Pihlaja 2006, 14). Koska tämäkin opinnäytetyö on valottanut vain pientä osaa lastentarhanopettajan ja lapsen välisestä vuorovaikutuksesta olisi kiinnostavaa jatkaa aihetta siirtäen näkökulmaa havainnointiin. Vasta tämän työn tuloksia viime vaiheessa kirjoittaessani on esiin noussut ajatus siitä, kuinka kiinnostavia tuloksia olisin saanut, jos olisi haastatellut lastentarhanopettajia ensin kirjallisesti, sitten syventänyt avoimella suullisella haastattelulla ja vielä lisäksi täydentänyt niitä havainnoimalla vuorovaikutustilanteita ja niissä havaitsemiani sanallista ja sanatonta viestintää. Tällöin tulokset olisivat olleet vielä laajempia ja vakuuttavampia.

LÄHTEET

- Alasuutari, Pertti 1999. Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino-
- Clarkeburn, Henriikka & Mustajoki, Arto 2007. Tutkijan arkipäivän etiikka. Tampere: Vastapaino.
- ECTC-kompetenssit. Sosiaalialan koulutusohjelma. Sosionomi (AMK) tutkinto. Viitattu 14.4.2012. http://www.sosiaaliportti.fi/fi-FI/sosiaalialanamkverkosto/sosiaaliala_ammattikorkeakouluissa/sosionomi_amk_tutkinto/ects_kompetenssit/
- Einon, Dorothy 1999. Kehittyvä ja onnellinen lapsi. Tietoa ja käytännön neuvoja vanhemmille 0-6-vuotiaan lapsen kehityksen tukemiseksi. Espoo: Weilin+Göös.
- Heinämäki, Liisa 2004. Erityinen tuki varhaiskasvatuksessa. Erityispäivähoitolapsen mahdollisuus. Helsinki: Stakes.
- Heinämäki, Liisa 2005. Varhaista tukea lapselle-työvälineenä kehittämisvalikko. Stakes oppaita 62. Helsinki: Stakes.
- Hirsjärvi, Sirkka, Remes, Pirkko & Sajavaara Paula 2001. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.
- Huhtanen, Kristiina 2004. Varhainen puuttuminen. Erityisen tuen tarpeen kohtaaminen päivähoidossa. Helsinki: Finn lectura.
- Hujala, Eeva; Puroila, Anna-Maija, Parrila, Sanna & Nivala, Veijo 2007. Päivähoidosta varhaiskasvatukseen. Vantaa: Edufin.
- Holkeri-Rinkinen, Liisa 2009. Aikuinen ja lapsi vuorovaikutusta rakentamassa. Tampere: Juvenes Print.

- Jakkula, Kaisa 2008. Ensimmäiset vuodet luovat lapsen kehityksen pohjan. Teoksessa Aili Helenius & Riitta Korhonen (toim.) Pedagogiikan palikat. Johdatus varhaiskasvatukseen ja –kehitykseen. Helsinki: WSOY oppimateriaalit, 33-44.
- Jokimies, Jaana & Lahtiperä, Lotta 2006. Systeemiajattelu kasvattajan työssä. Teoksessa Elina Kontu & Eira Suhonen (toim.) Erityispedagogiikka ja varhaislapsuus. Helsinki: Yliopistopaino, 57-71.
- Jokinen, Kimmo 2008. Miten laadullinen tutkimus vakuuttaa. Teoksessa Kirsti Lempiäinen, Olli Löytty & Merja Kinnunen (toim) Tutkijan kirja. Tampere: Vastapaino, 243-250
- Järvinen, Mervi; Laine, Anne & Hellman-Suominen, Kirsi 2009. Varhaiskasvatusta ammattitaidolla. Helsinki: Kirjapaja.
- Kaila, Suvi 2011. Tunteiden siirtyminen vanhempien ja lasten välillä. Vanhemman psyykinen hyvinvointi ja lapsen temperamentti- ja tunteiden siirtoon vaikuttavina tekijöinä. Jyväskylän yliopisto. Psykologian laitos. Pro gradu-tutkielma. Viitattu 7.1.2012.
<https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/36744>
- Kalland, Mirjam 2011. Päivähoito kiintymyssuhdeteorian valossa. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.) Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOYpro, 147-171.
- Kalland, Mirjam 2011. Tuula Tamminen: Lapsen ja lapsuuden puolestapuhuja. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.) Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOYpro, 287-289.

- Kanniainen, Katja 2009. Lapsen ja aikuisen välinen sanaton viestintä esiopetusryhmässä. Laurea-ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö. Viitattu 20.11.2011.
<https://publications.theseus.fi/handle/10024/5791>
- Kaskela, Marja & Kekkonen, Marjatta 2006. Kasvatuskumppanuus kannattelee lasta-opas varhaiskasvatuksen kehittämiseen. Stakes oppaita 63. Helsinki: Stakes.
- Kivijärvi, Kalle & Keskinen, Soili 1999. Psykkinen läsnäolo päiväkodin vuorovaikutuksessa. Teoksessa Soili Keskinen (toim.) & Nana Virtanen (toim.) Päiväkoti työyhteisönä. Helsinki: Helsingin yliopisto, 52-65.
- Koivunen, Pirjo-Leena 2009. Hyvä päivähoito. Työkaluja sujuvaan arkeen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kortelainen, Päivi 2007. Lastentarhanopettajat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Espoolaisten lastentarhanopettajien käsityksiä ja kokemuksia 3-5-vuotiaiden lasten kanssa päiväkodissa. Helsingin yliopisto. Soveltavan kasvatustieteen laitos. Pro gradu-tutkielma.
- Kujala, Miiamaaria 2010. Social perception and cognition: processing of gestures, postures and facial expressions in the human brain. Helsingin yliopisto. Psykologian laitos. Väitöskirja. Viitattu 20.4.2012.
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/19768/socialpe.pdf?sequence=1>
- Laki lasten päivähoitosta 19.1.1973/36. Viitattu 23.8.2011.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1973/19730036>
- Launonen, Kaisa 2007. Vuorovaikutus-kehitys, riskit ja tukeminen kuntoutuksen keinoin. Helsinki: Kehitysvammaliitto.

Lastentarhanopettaja- varhaiskasvatuksen asiantuntija ja ammattilainen 2005.

Lastentarhanopettajaliitto. Viitattu 20.4.2012.

<http://www.lastentarha.fi/pls/portal/docs/PAGE/LTOL/01LTOL/00LTOL/06JULKAISUT/ESITTEET/OSAAJAESITESUOMI.PDF>

Lastentarhanopettajan ammattietiikka, 2005. Lastentarhanopettajaliitto. Viitattu 20.4.2012.

<http://www.lastentarha.fi/pls/portal/docs/PAGE/LTOL/01LTOL/00LTOL/06JULKAISUT/ESITTEET/AMMATTIETIIKKA.PDF>

Mikkola, Petteri & Nivalainen, Kirsi 2009. Lapselle hyvä päivä tänään- näkökulmia 2010-luvun varhaiskasvatukseen. Vantaa: Pedatieto.

Morris, Desmond 1998. Mikä vauvaa naurattaa. Porvoo: Helsinki: Juva: WSOY.

Munter, Hilikka 2002. Lapsi aloittaa päivähoiton. Teoksessa Aili Helenius, Kirsti Karila, Hilikka Munter, Pirkko Mäntynen, & Helena Siren-Tiusanen Pienet päivähoitossa. Alle kolmivuotiaiden lasten varhaiskasvatuksen perusteita. Helsinki: WSOY, 35- 63.

Niikko, Anneli 2003. Opettajuudesta ja sen merkityksestä pienten lasten kasvatuksessa ja opetuksessa. Teoksessa Jorma Puhakka & Johanna Selkee (toim.) Hyvän elämän alku kunnallisessa palvelutuotannossa. Helsinki: Suomen kuntaliitto, 102-114.

Niikko, Anneli 2008. Teoksessa Aili Helenius & Riitta Korhonen (toim.). Pedagogiikan palikat. Johdatus varhaiskasvatukseen ja -kehitykseen. Helsinki: WSOY oppimateriaalit, 69-78.

Nummenmaa, Anna Raija & Karila, Kirsti 2011. Ammatilliset keskustelut varhaiskasvatuksessa. Helsinki: WSOYpro.

Nummenmaa, Lauri 2010. Tunteiden psykologia. Helsinki: Tammi.

Parasta aikaa päiväkodissa, 2006. Lastentarhanopettajaliitto. Esite.

http://www.lastentarha.fi/pls/portal/docs/PAGE/LTOL/01LTOL/00LTOL/06JULKAISUT/ESITTEET/29383_SUOMI.PDF

Pihlaja, Juhani 2006. Tutkielmalle vauhtia. Lahti: Soceda.

Puroila, Anna-Maija. 2002. Kohtaamisia päiväkotiarjessa. Kehitysanalyttinen näkökulma varhaiskasvatustyöhön. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden laitos. Väitöskirja. Viitattu 20.7.2011.

<http://herkules oulu.fi/isbn9514266501/isbn9514266501.pdf>

Pärkö, Kristiina 2004. Kiireettömästi kielellisiin harjoituksiin-lämpimän vuorovaikutuksen tärkeydestä kielellisen kehityksen tukemisessä. Teoksessa Soili Keskinen & Heli Virjonen (Toim.) Vanhemmuuden ja lapsen kasvun tukeminen päivähoidossa. Helsinki: Tammi, 211- 222.

Reunamo, Jyrki. 2007. Tasapainoinen varhaiskasvatus. Erilaisia tapoja suhtautua muutokseen. Helsinki: WSOY oppimateriaalit.

Ronkainen, Heidi & Ronkainen, Anniina 2010. Lastentarhanopettajien kokemuksia oppimisympäristöstä lasten kasvun ja kehityksen tukijana Reggio Emilia- päiväkodissa. Opinnäytetyö. Oulun seudun ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö. Viitattu 10.1.2012. Saatavissa

<https://publications.theseus.fi/handle/10024/22653>

Räihä, Hannele 2004. Perheen vuorovaikutus ja lapsen kehitys. Teoksessa Soili Keskinen & Heli Virjonen (Toim.) Vanhemmuuden ja lapsen kasvun tukeminen päivähoidossa. Helsinki: Tammi, 125- 137.

Saaranen-Kauppinen, Anita & Puusniekka, Anna 2006. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto. Tampere : Yhteiskuntatieteellinen tietovarasto. Viitattu 7.1.2012

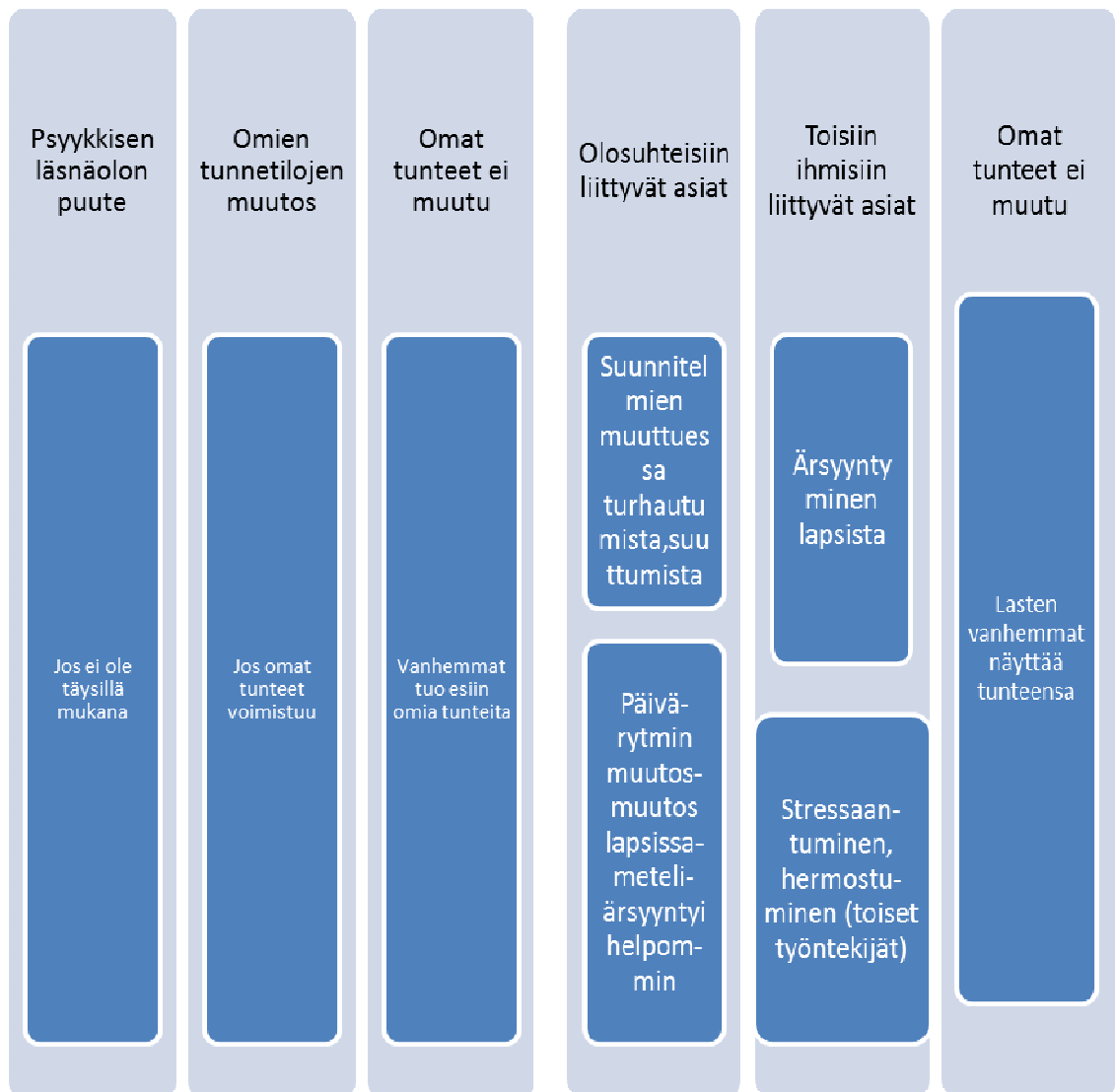
<http://www.fsd.uta.fi/menetelmaopetus/kvali>

- Sajaniemi, Nina 2006. Sääteilytoimintojen kehittyminen. Teoksessa Elina Kontu & Eira Suhonen (toim.) Erityispedagogiikka ja varhaislapsuus. Helsinki: Yliopistopaino, 83-94.
- Science Daily. 6.11.2007. Mirror, mirror in the brain: Mirror neurons, self-understanding and autism research. Viitattu 26.4.2012
<http://www.sciencedaily.com/releases/2007/11/071106123725.htm>
- Sinkkonen, Hanna-Maija & Suhonen, Eira 2006. Lapsen kiintymyssuhde ja perheen vuorovaikutus päivähoitoon siirtymisen taustalla. Teoksessa Elina Kontu (toim.) & Eira Suhonen (toim.) Erityispedagogiikka ja varhaislapsuus. Helsinki: Yliopistopaino, 117-126.
- Siren-Tiusanen, Helena 2002. Alle kolmivuotiaiden kehitys ja suotuisat varhaiskasvatuskäytännöt. Teoksessa Aili Helenius, Kirsti Karila, Hilikka Munter, Pirkko Mäntynen ja Helena Siren-Tiusanen Pienet päivähoidossa. Alle kolmivuotiaiden lasten varhaiskasvatuksen perusteita. Helsinki: WSOY, 15-33.
- Siren-Tiusanen, Helena & Tiusanen, Erkki 2002. Päiväryhmi ja toiminnan rakentuminen. Teoksessa Aili Helenius, Kirsti Karila, Hilikka Munter, Pirkko Mäntynen & Helena Siren-Tiusanen Pienet päivähoidossa. Alle kolmivuotiaiden lasten varhaiskasvatuksen perusteita. Helsinki: WSOY, 65- 89.
- Society for neuroscience, 2008. Brainbriefings. Mirror neurons. Viitattu 26.4.2012.
http://www.sfn.org/index.aspx?pagename=brainbriefings_mirror_neurons
- Stenius, Tuula 2006. Miten kääntää negatiiviset tilanteet positiivisiksi lasten ja nuorten kanssa. Teoksessa Liisa Karlsson Lapset kertovat ja toimivat. Helsinki: Stakes, 47-50.

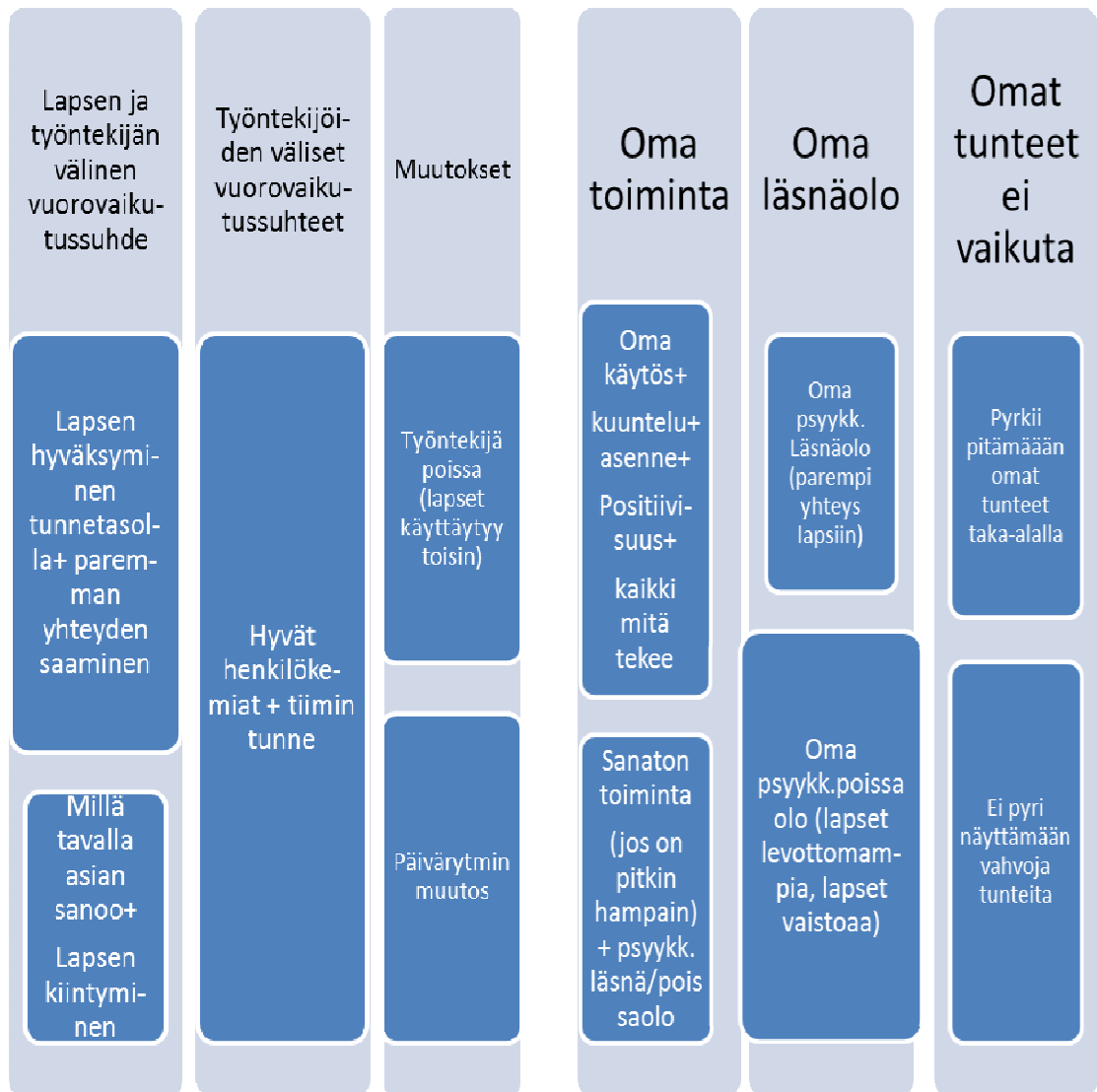
- Strandell, Harriet 1995. Päiväkoti lasten kohtaamispaikkana. Tutkimus päiväkodista sosiaalisten suhteiden kenttänä. Helsinki: Gaudeamus.
- Tiusanen, Erkki 2008. Päivittäiset toiminnot päivähoitossa. Mitä päivähoiton päivittäisiin toimintoihin kuuluu? Teoksessa Aili Helenius & Riitta Korhonen (toim.) Pedagogiikan palikat. Johdatus varhaiskasvatukseen ja -kehitykseen. Helsinki: WSOY oppimateriaalit, 79-98.
- Tolonen, Kaisa 2002. Lapsen varhaisen kielenkehityksen tukeminen. Teoksessa Aili Helenius, Kirsti Karila, Hilikka Munter, Pirkko Mäntynen & Helena Siren-Tiusanen Pienet päivähoitossa. Alle kolmivuotiaiden lasten varhaiskasvatuksen perusteita. Helsinki: WSOY, 163-178.
- Täyttä elämää, 2007. Päiväkoti Sohvilan varhaiskasvatussuunnitelma 26.3.2007. Viitattu 17.1.2012. <http://www.mll-helsinginyhdistys.fi/tayttaelamaakuvatonvasu.pdf>
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. Stakes oppaita 56. 2009. Helsinki: Stakes.
- Yli-Luoma, Pertti V.J., 2001. Ohjeita opinnäytetyön tekemiseen. Sipoo: International Multimedia & Distance Learning.

LIITE 1: Tunteiden siirtyminen ja muuttuminen

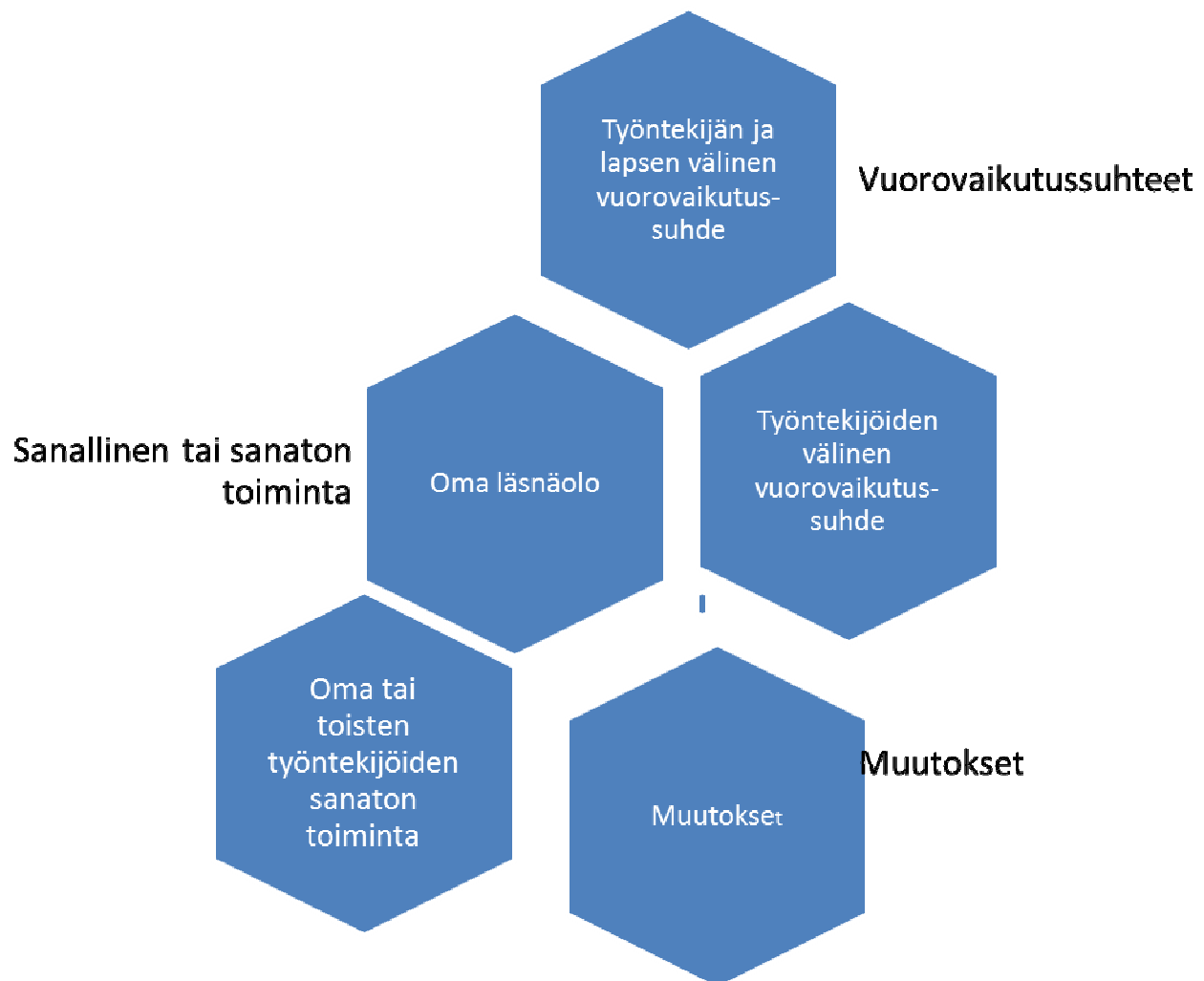
Tunteet siirtyy

Tunteet
muuttuu/ei muutu

LIITE 2: Omien tunteiden vaikutus lapsiin

LIITE 3: Yhteenveto lapsiin vaikuttavista asioista

LIITE 4: Omien tunteiden siirtyminen lapsiin

Omat tunteet siirtyy

- Omien tunteiden näyttäminen tai ilmeneminen (itkee, nauraa, eläytyy, on huonolla tuulella, suuttuu, innostuu, äänensävy, omat tunteet voimistuu, korottaa äänen)
- Oma sanallinen toiminta (korottaa äänen, sanoo kovemmin)
- Päiväkodin arjen tilanteet (ottaa syliin, lukee sadun)

Omat tunteet ei siirry

- Omien tunteiden säätely (ei näytä ääritunteita)
- Ei tykkää huutaa, (ei huuda)